

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Katedra politologie

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Diplomová práce

Bokassův režim: charakter středoafriického politického režimu v letech 1966-1979

Jméno: Petr

Příjmení: Weber

Studijní program: N6701 Politologie

Studijní obor: Politologie – africká studia

Ročník: druhý

Akademický rok: LS 2014/2015

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Místo + datum vypracování/odevzdání: Praha, 24. června 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou prací zpracoval pod vedením vedoucího práce doc. PhDr. Vlastimila Fialy, CSc. samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu uvedené v Seznamu literatury a zdrojů.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 25.6.2015

Petr Weber

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce docentu Vlastimilu Fialovi za cenné připomínky, odborné rady a podněty k zamyšlení, jež mi během zpracování práce laskavě poskytl.

Zároveň bych rád poděkoval své rodině – manželce Majdě a dceři Valentince – za trpělivost, kterou se mnou při psaní práce měly, a podporu a pochopení, bez nichž by tato diplomová práce nemohla vzniknout.

Bibliografický záznam

Weber, Petr. *Bokassův režim: charakter středoafriického politického režimu v letech 1966-1979*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, 2015. 85s. Doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

Anotace

Problematika nedemokratických forem vlády představuje velmi zajímavý předmět politologického výzkumu, jemuž je věnována pozornost již několik desítek let. Mezi světové oblasti, kde se lze až do dnešních dní s rozmanitými formami nedemokratických politických režimů setkat, patří Afrika. Právě jednomu z afrických nedemokratických režimů – Bokassově diktatuře ve Středoafriické republice (od roku 1976 do roku 1979 Středoafriickém císařstvím) – bude věnována pozornost v rámci diplomové práce.

Cílem diplomové práce je odpovědět na otázku, byl-li režim Jeana Bédela Bokassy vládnoucího dnešní Středoafriické republice mezi lety 1966 a 1979 režimem sultanistickým. V teoretické části diplomové práce je vyložen koncept sultanismu, v části analytické je podrobně zkoumán a optikou sultanismu hodnocen výše zmíněný politický režim.

Z teoretického hlediska diplomová práce vychází z konceptu sultanismu, který do politické vědy uvedl José Juan Linz, ačkoliv je třeba zmínit skutečnost, že základy konceptu sultanistické formy vlády položil již německý sociolog Max Weber. Právě Linzovo a Weberovo dílo představují těžiště teoretické části diplomové práce.

Metodologicky představuje diplomová práce případovou studii období Bokassovy vlády mezi lety 1966 a 1979. V rámci případové studie bude analyzován a sledován výskyt jednotlivých charakteristických rysů sultanistické formy vlády popsanych Juanem José Linzem a následně budou tyto rysy kvantitavně vyhodnoceny. Kvantitavní hodnocení rysů sultanismu během Bokassova režimu poskytne jednoznačnou odpověď na otázku, je-li možné zařadit Bokassův nedemokratický režim mezi sultanistické formy vlády.

Annotation

Nondemocratic forms of government represent for decades a very interesting topic on political science research field. Worldwide we can till now find a lot of forms and examples of nondemocratic political regimes - especially in Africa. In this thesis we focus on one african nondemocratic regime - Bokassa's dictatorship in the Central African Republic (from 1976 till 1979 the Central African Empire).

The thesis aims to answer the question if Jean Bedel Bokassa's regime in the Central African Republic between 1966 and 1979 was a case of sultanism. In the theoretical part of the thesis we will introduce the concept of sultanism, in the analytical part we will in detail analyze, examine and evaluate Bocassa's regime from the theory of sultanism point of view.

From the theoretical point of view the thesis is based on the concept of sultanism introduced to political science by José Juan Linz, although we have to mention the fact that the base of the concept of sultanism was defined by german sociologist Max Weber. The works of Weber and Linz represent the core of thesis theoretical part.

From the methodological point of view thesis presents a case study of Bocassa's reign between years 1966 and 1979. In the the case study the evidence of characteristic features of sultanistic forms of rule described by Juan José Linz will be analyzed and monitored and then these features will be quantitatively evaluated. Quantitative evaluation of the features of sultanism during Bokassa's reign will provide a clear answer to the question if it is possible to classify Bokassa's nondemocratic regime between as a form of political sultanism.

Klíčová slova

Nedemokratické režimy, Sultanismus, Juan José Linz, Středoafriická republika, Jean Bédel Bokassa

Keywords

Nondemocratic Regimes, Sultanism, Juan José linz, Central African Republic, Jean Bédel Bokassa

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Nedemokratické politické systémy.....	10
2.1. Nedemokratické režimy – úvod.....	10
2.2 Nedemokratické režimy – definice a typologie.....	13
2.2.1 Autoritarismus.....	16
2.2.2 Totalitarismus.....	20
2.2.3 Posttotalitarismus.....	25
2.2.4 Sultanismus.....	27
3. Politologická teorie sultanismu.....	29
3.1 Sultanismus – původ konceptu.....	29
3.2 Linzovo pojetí sultanismu.....	31
3.3 Podrobné vymezení charakteristických rysů sultanismu.....	33
3.3.1 Osobní vláda.....	34
3.3.2 Fúze veřejného a soukromého prostoru.....	35
3.3.3 Svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci.....	36
3.3.4 Ideologická neukotvenost režimu.....	37
3.3.5 Kult osobnosti.....	39
3.3.6 Dynastické tendence.....	40
3.3.7 Nepotismus a korupce.....	42
3.3.8. Občasná manipulativní mobilizace.....	43
3.4 Shrnutí a vyhodnocení poznatků.....	44

4. Metodologie výzkumu.....	46
5. Analýza středoafriického politického systému za Bokassovy vlády.....	48
5.1 Středoafriická republika – historický a geografický exkurz.....	48
5.2 Jean Bédel Bokassa – osobní portrét.....	51
5.3 Analýza Bokassova režimu z pohledu konceptu sultanismu.....	53
5.3.1 Osobní vláda.....	54
5.3.2 Fúze veřejného a soukromého prostoru.....	58
5.3.3 Svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci.....	60
5.3.4 Ideologická neukotvenost režimu.....	63
5.3.5 Kult osobnosti.....	65
5.3.6 Dynastické tendence.....	68
5.3.7 Nepotismus a korupce.....	69
5.3.8 Občasná manipulativní mobilizace.....	72
6. Vyhodnocení výzkumu.....	74
7. Závěr.....	76
8. Seznam použité literatury a pramenů.....	79
9. Resumé (v anglické jazyce).....	84

1. Úvod

Problematika nedemokratických forem vlády představuje velmi zajímavý a zároveň frekventovaný předmět politologického výzkumu, jemuž je věnována pozornost již několik desítek let. Globálně sice stále pozvolně stoupá počet demokratických či – řečeno s Robertem Dahlem – polyarchických politických režimů, ale v některých koutech planety se stále vyskytuje velké množství politických systémů, které bychom mohli označit jako nedemokratické. Mezi světové oblasti, kde bylo a je stále možné se s velmi rozmanitými formami nedemokratických politických režimů setkat, patří Afrika. Právě jednomu z afrických nedemokratických režimů – Bokassově diktatuře ve Středoafrické republice (od roku 1977 do roku 1979 Středoafrickém císařství) – bude věnována pozornost v rámci předkládané diplomové práce.

Cílem diplomové práce je odpovědět na výzkumnou otázku, byl-li režim Jeana Bédela Bokassy vládnoucího dnešní Středoafrické republice mezi lety 1966 a 1979 režimem sultanistickým. Podle naší hypotézy Bokassův režim skutečně naplňuje definiční znaky sultanistického režimu. Pravost hypotézy bude testována na základě ověření přítomnosti či absence charakteristických znaků sultanismu ve středoafrickém politickém systému ustaveném Bokassou v roce 1966.

Diplomová práce je členěna na dvě hlavní části – teoretickou a analytickou. V teoretické části práce je definován a charakterizován pojem nedemokratický režim, následně je představena typologie nedemokratických politických režimů a jejich subtypů, přičemž důraz je kladen především na typologii nedemokratických politických režimů politologa Juana Josého Linze. V závěrečné kapitole teoretické části je detailně vyložen koncept sultanismu jakožto jednoho ze subtypů nedemokratického režimu, v části analytické je podrobně zkoumán a optikou sultanismu hodnocen výše zmíněný politický režim.

Z teoretického hlediska diplomová práce vychází z konceptu sultanismu, který do politické vědy uvedl výše zmíněný José Juan Linz, ačkoliv je třeba zmínit skutečnost, že základy konceptu sultanistické formy vlády položil již německý sociolog Max Weber. Právě Linzovo a Weberovo dílo představují těžiště teoretické části diplomové práce. Práce se dále samozřejmě opírá o odborné statě dalších předních odborníků na problematiku nedemokratických režimů ze zahraničí (Linzovi spolupracovníci Stepan a Chehabi, dále pak Brooker, Perlmutter) i z českého akademického prostředí (Balík, Kubát, Holzer, Kopeček) a reflektuje také práce zahraničních a domácích afrikanistů

(Klíma, Fiala, Záhořík, Chazan, Nugent, Thomson). Konkrétní analýza politických reálií je založena především na pracích předních historiků (Titley, Kalck, Bigo, Germain, Meredith) zabývajících se dějinami Středoafričké republiky či postavou Jeana Bédela Bokassy.

Metodologicky představuje diplomová práce případovou studii období Bokassovy vlády mezi lety 1966 a 1979. V rámci této případové studie bude analyzován a sledován výskyt jednotlivých charakteristických rysů sultanistické formy vlády popsaných Juanem José Linzem a následně budou tyto rysy kvantitativně vyhodnoceny pomocí stupnice míry jejich přítomnosti. Kvantitativní hodnocení rysů sultanismu během Bokassova režimu poskytne jednoznačnou odpověď na otázku, je-li možné zařadit Bokassův nedemokratický režim mezi sultanistické formy vlády, a umožní potvrdit či vyvrátit výše zmíněnou výzkumnou hypotézu.

Diplomová práce byla vypracována v souladu se zásadami empiricko-analytického přístupu v politické vědě – šlo nám tedy o zachování neutrálního postoje vůči studovanému předmětu a zkoumaným jevům. V rámci svého výzkumu jsme se snažili zcela se vyhnout jakýmkoliv morálním a hodnotícím soudům ohledně povahy jednotlivých nedemokratických režimů.

Teoretická část

2. Nedemokratické politické systémy

2.1 Nedemokratické režimy – úvod

Výzkum nedemokratických forem vlády má v oblasti politické vědy relativně dlouhou tradici, což je vzhledem ke skutečnosti, že nedemokratických politických režimů v minulosti existovalo a v přítomnosti stále ještě existuje velké množství, zcela přirozené. Velký rozvoj studia nedemokratických režimů byl logickým důsledkem politického vývoje zejména ve 20. století, v jehož průběhu se zrodily dvě zcela zásadní formy nedemokratických režimů – komunistický režim v Sovětském Rusku a nacistický režim v Německu. Právě snaha porozumět podmínkám vzniku, povaze a fungování těchto režimů představovala hlavní impulz v rozvoji bádání o nedemokratických režimech, k němuž došlo především v období po skončení druhé světové války a následně v průběhu druhé poloviny 20. století. Plodem bádání ve výše zmíněném období bylo velké množství definic, badatelských přístupů a typologií nedemokratických režimů, přičemž pro naši práci má zcela zásadní význam typologie, kterou vytvořil Juan José Linz.

Ještě než se budeme zabývat definicemi a typologiemi nedemokratických politických režimů, je podle našeho názoru třeba vysvětlit samotný pojem politický režim. Podle Michala Kubáta je politický režim „nejčastěji považován za normativní subsystém politického systému. V nejširším chápání obsahuje všechny hodnoty a systémové principy, strukturu autorit, formální i neformální pravidla politické hry a z nich vyplývající závislosti mezi subjekty politiky“, přičemž „součástí politického režimu nejsou jenom normy a jejich obsah, ale také to, jakým způsobem vznikají a jak jsou vykonávány“ (Kubát, 2004a: 197-215). Ve stručnosti můžeme konstatovat, že politický režim lze chápat jako označení metody vládnutí či způsobu, jakým dochází k výkonu státní moci.

Poté co jsme definovali pojem politický režim, bychom ještě rádi zmínili problematiku nedemokratického názvosloví. V souvislosti s nedemokratickými politickými režimy se často zmiňují výrazy jako absolutismus, autarchie, autokracie, autoritarismus, despotie, diktatura, oligarchie, plutokracie, teokracie, totalitarismus či tyranie. Tyto pojmy lze třídit či rozlišovat podle dvou kritérií – historického a obsahového – jež se však někdy mohou křížit. Podle Michala Kubáta a Stanislava Balíka

„historické kritérium znamená, že některé pojmy jsou použitelné výhradně v souvislosti s konkrétní historickou událostí (epochou) a nelze je exkluzivně přenášet do současnosti. Obsahové kritérium souvisí se skutečností, že některé pojmy jsou nadčasové a nelze je vztáhnout ke konkrétní historické události (epoše)“ (Balík – Kubát, 2012: 17).

Aplikujeme-li výše zmíněná kritéria, můžeme konstatovat, že mezi režimy vázané na určitou historickou epochu řadíme absolutismus, autarchii, despocii a tyranii. K těmto pojům je možné ještě přiřadit totalitarismus a autoritarismus, které se však proti ostatním odlišují svým výskytem v moderní době (hlavně ve 20. století).¹ Jednotlivé historické nedemokratické režimy můžeme charakterizovat zhruba následovně:

- absolutismus – tento pojem se váže k existenci absolutistických monarchií, se kterými se setkáváme v Evropě v období 16. – 18. století. Podstatou absolutismu je koncentrace moci v rukou panovníka, přičemž je třeba zdůraznit fakt, že zde neexistují žádná ústavní omezení panovnické moci ani její kontrola
- autarchie – pojem může být chápán v podstatě jako synonymum absolutismu. Jedná se o politický režim, ve kterém je politická moc kumulována v rukou jedné osoby, jež není ve výkonu vlády nikým a ničím omezována. Autarchický panovník je považován za zdroj práva, přičemž je třeba zdůraznit, že on sám stojí nad právem. Pokud bychom chtěli v evropských dějinách najít vhodný příklad autarchického panovníka, zřejmě bychom ho mohli ztotožnit s francouzským králem Ludvíkem XIV. (Balík – Kubát, 2012: 20).
- despocie – také pojem despocie řadíme mezi tzv. historické nedemokratické režimy. Z časového hlediska je pojem despocie spojován se starověkými monarchiemi, geograficky je možné despocie lokalizovat zejména v oblasti východního Středomoří a Blízkého (či Předního) východu (Persie, Egypt, Sumer či Babylon). Z politického hlediska je pro despocii typická neomezená a nekontrolovaná vláda dědičných monarchů, kteří se opírají o pomocný aparát tvořený kněžími a vojenskými veliteli.
- tyranie – taktéž pojem tyranie je pevně svázán se starověkým světem. Geograficky je tento pojem spojen s Řeckem, kde jím byly označovány takové politické režimy, pro které byla charakteristická „neomezená vláda

¹ Autoritarismus a totalitarismus budou vzhledem k tématu práce a využití typologie nedemokratických režimů sestavené Juanem Josém Linzem podrobně probrány v následujících kapitolách.

zbavená jakékoliv racionálně legitimní legitimacy. Tyran využíval napětí vzniklé mezi aristokracií a masami, aby se pomocí populistické rétoriky dostal do čela nespokojenců a převzal jejich jménem politickou moc, kterou však později využíval ve svůj prospěch“ (Balík – Kubát, 2012: 21). Tyranie představovala vládu spojenou s těmi nejhoršími vlastnostmi – nezodpovědností, sobectvím a násilím (Šejvl, 2014: 51).

- totalitarismus a autoritarismus – tyto dva pro výzkum nedemokratických politických režimů zcela zásadní pojmy, které jsou spojeny především s obdobím 20. století, budou podrobně probrány v následujících kapitolách.

Mezi nadčasové či ahistorické nedemokratické režimy, které můžeme třídit podle obsahového kritéria, řadíme diktaturu, oligarchii, plutokracii a teokracii, zároveň je však třeba poznamenat, že některé z těchto nedemokratických režimů se pohybují na hraně mezi historickým a obsahovým dělením. Jednotlivé režimy můžeme charakterizovat zhruba takto:

- diktatura – vznik tohoto pojmu je spjat s antickým Římem, kde však z počátku neměl negativní vyznění. V podstatě se jednalo o režim, jenž dokázal zabránit politickému chaosu a nestabilitě. Postupem času však pojem diktatura získává pejorativní nádech, přičemž v moderní době je diktatura definována jako „neústavní vláda, která spočívá ve zfalšování existující ústavy nebo vytvoření ústavy nové, jež dovoluje vládcům dělat, co se jim zachce“ (Balík – Kubát, 2012: 18). Právě tento svůj dnešní význam získává pojem diktatura v podstatě až ve 20. století (Sartori, 1993: 186). Velmi často se tento politický režim pojí s vládami vojenských junt, přičemž vhodným prostředím pro vznik diktatury je nestabilní politický systém spojený s nízkou úrovní politické kultury. Některé diktatury můžeme označit za personální či osobní, v některých případech se můžeme setkat s diktátorskou vládou skupiny politických či vojenských činitelů.
- oligarchie – tento pojem pochází z antického Řecka, kde jím Platón označoval vládu bohatých (Valeš, 2007: 62). Oligarchií se zabýval také Aristoteles, jenž ji jako vládu zbohatlíků zařadil mezi nesprávné či zvrhlé formy politického zřízení. Pro Aristotela představovala oligarchie protipól aristokracie, kterou vysvětloval jako vládu několika čestných a ctnostných jedinců, nejednalo se tedy o pouhou rodovou aristokracii (Syllaba, 2005:

28). V podstatě se dá říci, že pojem oligarchie označuje politický režim, v jehož čele stojí relativně nevelká skupina, která se formuje na základě svého původu či majetku, čímž vzniká nerovnost ve společnosti, neboť pouze majetní jedinci se mohou chopit vlády (Canfora – Zagrebelsky, 2014: 6-7).²

- plutokracie – pojem plutokracie je velmi úzce spojen s oligarchií. V podstatě se jedná o nedemokratický režim ovládaný nevelkou skupinou finančních magnátů, přičemž právě bohatství je chápáno jako nejdůležitější kvalifikační prvek opravňující jedince k účasti na vládě.
- teokracie – tento pojem označuje takový nedemokratický režim, jehož vláda je odvozena od Boha. Vykonavatelem Boží vůle – a tedy zároveň vykonavatelem politické moci – je duchovenstvo, které tak ovládá jak duchovní, tak i politickou sféru. Historicky se teokratické režimy vyskytly ve starověkém Egyptě či feudální Evropě, v moderní době teokracii odpovídala vláda hnutí Tálibán v Afghánistánu či vláda ajatolláhů v Íránu.

2.2 Nedemokratické režimy – definice a typologie

Chceme-li se zabývat specifickými podobami nedemokratických politických režimů, musíme v první řadě takový režim definovat. Jak tedy nejlépe vymezit nedemokratický politický režim? Již ze samotného výrazu nedemokratický politický režim vyplývá, že je to takový režim, který není demokratický. Podle některých autorů je dostatečným kritériem, které odlišuje demokratické politické režimy od režimů nedemokratických, konání soutěživých voleb. Právě volby jsou chápány jako nejpřirozenější vlastnost demokracie, neboť jejich prostřednictvím dochází k legitimizaci rozložení

² Určitou zajímavost představuje skutečnost, že Aristoteles rozlišuje různé stupně oligarchie. Na jedné straně tak stojí „umírněná oligarchie, v níž se vládne v souladu se zákony a přístup k úřadům není omezen příliš vysokým výměrem majetku, takže vládnoucích je vyšší počet. Tento druh oligarchie se blíží politicii (podle Aristotela nejlepší možné politické zřízení, kde se na vládě podílejí všichni a společně dbají na obecný prospěch – pozn. autora). I další druh oligarchie je stále ještě vládou zákonů, protože počet majetných je menší, zato s větším majetkem, takže vybírají mezi sebou úředníky, ale tito „oligarchové“ zase nejsou tak mocní, že by zcela vládli bez zákona. Konečně extrémní formou oligarchie je ta, v níž je majetek malé skupiny oligarchů tak veliký, že vládou bez zákona s jedinou výjimkou, a to je zákon dědění vlády a majetků z otců na syny“ (Šejvl, 2014: 55-56). Pokud tedy hovoříme o oligarchii jako ahistorickém či strukturálním nedemokratickém režimu, máme na mysli především výše popsanou extrémní podobu oligarchie.

moci ve státě. Pokud považujeme volby (či participaci občanů) za jediný definiční znak demokracie, hovoříme o tzv. minimalistické definici demokracie či o elektorální demokracii (Bobbio, 1995: 6).

Vzhledem ke skutečnosti, že v některých politických režimech jsou sice opakovaně organizovány politické volby, ale zároveň v nich dochází k soustavnému porušování občanských a politických práv, nedomníváme se, že konání soutěživých voleb je dostačujícím definičním znakem funkční demokracie. Podle našeho názoru je třeba brát v úvahu i jiná kritéria, jejichž splnění – resp. spíše jejich absence, nám může pomoci definovat nedemokratický politický režim. Velmi vhodným nástrojem na cestě k nalezení definice nedemokratického režimu se zde jeví teorie polyarchie, kterou do politické vědy uvedl americký politolog Robert Dahl. Podle Dahla musí polyarchie – reálně existující demokratický politický režim – splňovat následující kritéria (Dahl, 2001: 87; Říchová, 2000: 162):

1. volení zástupci
2. svobodné, spravedlivé a pravidelně se opakující volby
3. všeobecné volební právo
4. pasivní volební právo
5. svoboda projevu
6. alternativní zdroje informací
7. svoboda shromažďování a sdružování
8. občanství zahrnující všechny dospělé lidi

S velkou mírou zjednodušení tedy můžeme konstatovat, že pokud politický režim splňuje výše uvedená kritéria, je možné označit ho za polyarchický čili funkční demokracii. Pokud tomu tak není, můžeme takový politický režim označit za nedemokratický. Jak tedy nedemokratický režim můžeme obecně definovat? Jaké jsou jeho charakteristické znaky?

Obecně můžeme říci, že nedemokratický režim je charakteristický monopolem moci jedince, malé skupiny lidí nebo jedné instituce ve státě. Tento nadměrně centralizovaný stát se zpravidla opírá o jednu vedoucí sílu ve společnosti – většinou takovou sílu představuje jediná povolená státostrana. Další oporou režimu je propracovaná vládní ideologie. V režimu dochází k systematickému porušování lidských a občanských práv a občané si nejsou rovni. V rámci nedemokratického režimu rovněž neexistuje náboženský nebo politický pluralismus, s čímž souvisí neexistence soutěživých politických voleb. Stát disponuje monopolem na prostředky masové komu-

nikace, obvykle kontroluje ekonomickou sféru. Silové složky režimu nejsou podřízeny civilní kontrole (Brooker, 2009: 23; Linz – Stepan, 2004: 157-158).

Je zcela iluzorní se domnívat, že by všechny nedemokratické režimy splňovaly všechny výše uvedené charakteristické znaky. Právě různá míra či různý poměr jednotlivých charakteristických znaků stály u zrodu typologií nedemokratických režimů, kterých existuje v politologii celá řada, což však není vzhledem k závažnosti a atraktivitě výzkumného tématu překvapující. Z důvodu omezeného rozsahu předkládané práce se nebudeme věnovat vyčerpávajícímu výčtu jednotlivých typologií nedemokratických režimů, ale zaměříme se přímo na jednu konkrétní typologii, jež je vzhledem k tématu této práce relevantní. Jedná se o typologii nedemokratických režimů, kterou sestavil jeden z hlavních badatelů na poli výzkumu nedemokratických forem vlády Juan José Linz. Jan Holzer a Stanislav Balík vysoce oceňují roli, kterou tento americký politolog španělského původu při výzkumu nedemokracie sehrál, neboť podle nich „politologické komunitě nabídl na empirii postavenou, koherentní a především normativní argumentace prostou metodologií výzkumu nedemokratických režimů. Jejím základem se stalo definování rozporu mezi režimy totalitními a autoritativními“ (Holzer – Balík, 2007: 41).

Později Linz ve spolupráci s Alfredem Stepanem k totalitarismu a autoritarismu doplnil ještě posttotalitarismus a sultanismus, jenž je pro nás z hlediska tématu diplomové práce zcela stěžejním nedemokratickým režimem. Linz při svém bádání a analýze jednotlivých nedemokratických politických režimů pozoroval čtyři fenomény – či spíše čtyři proměnné – pluralismus, ideologii, politickou mobilizaci a politické vůdcovství. Právě na základě přítomnosti či absence (případně jejich míry) těchto čtyř proměnných a jejich vzájemného porovnávání v jednotlivých režimech dospěl Linz ke své vysoce oceňované typologii nedemokratických režimů.

Dříve než přistoupíme k popisu Linzovy typologie, ještě bychom se měli zmínit o skutečnosti, že níže popsané typy nedemokratických politických režimů představují ideální typy ve weberovském slova smyslu.³ Jedná se tedy v podstatě o jakési ideální

³Podle Maxe Webera má konstrukce ideálního typu v empirických výzkumech „pouze jeden účel: „porovnat“ s ním empirickou skutečnost, zjistit její kontrast nebo její odstup od tohoto typu anebo její relativní přiblížení k němu, aby ji bylo možno popsat *co nejjednoznačněji pochopitelnými pojmy* a kauzálně přiřazujícím způsobem jí porozumět a vysvětlit ji“ (Weber, 1998: 103).

vzory, k nimž se jednotlivé reálně existující politické režimy přibližují (McIntosh, 1977: 265-279).⁴

2.2.1 Autoritarismus

Autoritarismus představuje jeden z pilířů Linzovy typologie. Zajímavost či určitý paradox představuje skutečnost, že tento pojem je odvozen od výrazu autorita, který však nemá a ani historicky neměl pejorativní nádech, což o autoritarismu říci nelze (Kubát, 2004b: 367). Zároveň je třeba konstatovat, že autoritarismus nepředstavuje jakousi reziduální kategorii, ale vytváří samostatný typ nedemokratických režimů, které jsou odlišné od režimů totalitárních (Brooker, 2009: 25). Jak vlastně lze autoritarismus charakterizovat či definovat? Podle Linze je možné autoritarismus vymezit jako „politický systém s omezeným, neodpovědným politickým pluralismem, který nemá vypracovanou vůdčí ideologii, ale zato zde existuje výrazná mentalita; je pro něj charakteristická absence intenzivní či extenzivní politické mobilizace (s výjimkou některých etap vývoje tohoto režimu) a to, že vůdce nebo malá skupina vůdčích představitelů disponuje mocí, která má formálně nejasně vymezené, avšak snadno předvídatelné hranice“ (Linz, 2000: 159). Z této definice autoritarismu vyplývá, že charakteristickými rysy tohoto režimu jsou omezený pluralismus, absence ideologie nahrazené specifickou mentalitou, velmi slabá politická mobilizace a předvídatelné hranice politické moci. Podívejme se nyní podrobněji na jednotlivé charakteristické rysy.

Prvním charakteristickým rysem autoritarismu je omezený (či limitovaný) pluralismus, jenž můžeme chápat jako umožnění existence odlišných politických názorů, které však jsou spíše tolerované než respektované či uznávané. V praktické rovině se omezený pluralismus projevuje tím, že vedle centra politické moci existují nepolitické subjekty (různé povahy – kulturní, ekonomické, sociální či vzdělávací), které jsou v podstatě na politické moci nezávislé (Kubát, 2004b: 367).

Jak bylo výše uvedeno, dalším charakteristickým rysem autoritarismu je absence vůdčí ideologie a její nahrazení určitou formou mentality. V některých typech

⁴ Někteří badatelé tvrdí, že jednotlivé reálně existující politické režimy je možné umístit na pomyslné kontinuum mezi demokracií a totalitarismem, kde oba tyto politické režimy představují ideální typy, ke kterým se ty nejdemokratičtější režimy na jedné straně a nejttotalitárnější režimy na straně druhé pouze přibližují.

autoritarismu se sice s určitými formami ideologie můžeme setkat, ale klíčové je, že tato ideologie není využívána politickou mocí k vedení společnosti. Role ideologie, která je orientována spíše racionálně, je tak nahrazena mentalitou, jež akcentuje spíše emoionalitu. Mentalita zároveň postrádá do budoucnosti orientovaný utopismus, jenž je velmi typický pro ideologii (Brooker, 2009: 26).

Podle Linze je pro autoritarismus typická velmi nízká úroveň politické mobilizace. Politické vedení režimu nevyžaduje od občanů neustálou demonstraci oddanosti režimu, proto neexistuje potřeba občany mobilizovat a žádat jejich participaci na různých manifestacích či v rámci různých organizací. Dá se říci, že představitelé režimu naopak aktivně pracují na depolitizaci občanů, přičemž podstatné je, aby politická sféra zůstala oddělena od sféry ekonomické či kulturní. Samozřejmě existují výjimky z tohoto pravidla, jedná se však o specifické projevy politické mobilizace, ke kterým dochází především v počátečních fázích po ustavení autoritativního režimu.

Charakteristickým rysem autoritarismu jsou také předvídatelné hranice politické moci, které se v praxi projevují tím, že vůdce či vůdčí skupina reprezentovaná vojenskou juntou či komunistickým politbyrem (Brooker, 2009: 26) se při výkonu politické moci pohybují „v rámci špatně definovaných, ale přece jen předvídatelných pravidel či mantinelů. Nejedná se tedy v žádném případě o „totalitářský teror“, jehož obětí se může stát kdokoli a kdykoli, včetně režimních špiček“ (Kopeček, 2012: 21-22).

Kromě konceptualizace pojmu autoritarismus se Juan José Linz věnoval také typologii autoritativních režimů. V rámci své typologie Linz identifikoval následujících sedm typů autoritativních režimů:

- byrokraticko-militaristické autoritativní režimy – pro tento typ autoritarismu je typická držba moci úzkou skupinou osob, které pocházejí z vysokých úřednických či vojenských kruhů. Vládnoucí skupina zahrnuje či vylučuje jiné skupiny, jedná většinou pragmaticky v mezích své byrokratické mentality. Zároveň v tomto typu autoritarismu nedochází k ustanovení masové politické strany, jež by celý politický systém kontrolovala, ale někdy se můžeme setkat s existencí oficiální vládou podporované strany, která slouží ke snižování politické participace obyvatelstva na minimální úroveň. V některých případech byrokraticko-militaristických režimů se setkáváme s projevy politického pluralismu, ale ani v těchto specifických podmínkách není umožněna svobodná volební soutěž, neboť vládnoucí kruhy si jistí svou pozici pomocí širokého spektra nástrojů – od volebních manipulací až po korupci či nátlak. Typickými

příklady byrokraticko-militaristických režimů jsou Španělsko za vlády Franka, Chile během Pinochetovy vlády, Horthyho režim v Maďarsku či Perónova Argentina (Linz, 2000: 184).

- organicko-etatistické autoritativní režimy – podstatou tohoto typu autoritarismu je organizace společnosti pomocí tzv. organických struktur, v jejichž rámci dochází ke kontrolované participaci občanů a mobilizaci společnosti. Pro tento režim je typická hierarchická státní struktura. Individualismus a třídní boj jsou odmítnuty jako jednotu společnosti narušující faktory a jsou nahrazeny korporativní organizací společnosti, která má zajistit reprezentaci sociálních skupin (zaměstnání, profesní asociace, univerzity, církve, atd.), do kterých se občané přirozeně sdružují. Příkladem organicko-etatistického režimu je Salazarovo Portugalsko či meziválečné Rakousko za Dollfusovy a Schuschniggovy vlády (Linz, 2000: 208-209).
- mobilizační autoritativní režimy – tento typ autoritativního politického režimu je spojen zejména s politickými systémy, které mají delší či kratší zkušenost s demokratickým zřízením a jeho selháváním. Proto také Linz o tomto typu autoritarismu hovoří jako o mobilizačním autoritativním režimu v postdemokratických společnostech. Demokratická politická reprezentace nebyla schopna řešit složité společenské otázky, což vyústilo ve vysokou míru mobilizace společnosti a pád nefunkční demokracie. Právě relativně vysoká politická mobilizace a z ní vyplývající participace obyvatel, která dodává systému legitimitu, jsou velmi podstatným rysem tohoto režimu. Podle Linze lze do této kategorie zařadit fašistickou Itálii (Linz, 2000: 217-227).
- postkoloniální mobilizační režimy – tento režim je výsledkem národněosvobozenického boje v prostředí, kde nebylo možné vybudovat demokracii. V počáteční fázi vývoje v těchto režimech dochází ke značné politické mobilizaci obyvatelstva, jež má režimu zajistit podporu (v podstatě lze konstatovat, že vysoká úroveň politické mobilizace přetrvává již ze závěru koloniálního období). V postkoloniálních mobilizačních režimech se vyskytuje jediná či převládající mobilizační politická strana, která vznikla na základě transformace národněosvobozenického hnutí a která se díky své účasti na boji proti koloniální mocnosti těší privilegovanému postavení. Tato strana se však nestává totalitní vládnoucí státostranou, ale transformuje se do jednoho z komponentů politické moci (Linz, 2000: 227-233).

- rasové a etnické „demokracie“ – jedná se velmi pozoruhodný typ autoritarismu, neboť v rámci politického systému existuje demokratický způsob distribuce moci a správy věcí veřejných, který je však vyhrazen pouze pro (většinou) menšinový rasově či etnicky definovaný segment společnosti. Ostatní rasově či etnicky definované skupiny obyvatelstva jsou v podstatě *de iure* či *de facto* vyloučeny z účasti na politickém životě. Tyto vyloučené skupiny, které se nemohou začlenit do demokratického fungování minority, jsou spravovány nedemokraticky. Cílem představitelů privilegované menšiny je vytvoření dvou paralelních politických systémů, které by byly striktně odděleny. Toho však podle Linze nelze dosáhnout, a tak jsou znevýhodněné skupiny obyvatelstva podrobeny přísné hierarchii a je jím vládnuto autoritativně s častým využíváním donucovacích prostředků. Typickým příkladem takové autoritativního režimu je politický režim apartheidu v Jižní Africe mezi lety 1948 až 1993 (Linz, 2000: 233-240).
- defektní a pretotalitní autoritativní režimy – podle Linze je někdy problematické popsat jakousi šedou zónu přechodu mezi autoritarismem a totalitarismem. Jedná se tedy v podstatě o režimy, které směřují k totalitarismu, ale ve své aktuální podobě ještě nesplňují všechny jeho definiční znaky – jak uvádějí Stanislav Balík a Michal Kubát – „pokud stupeň mobilizace společnosti stejně jako míra užití ideologie nutné pro dosažení legitimacy režimu dosahují vysokých hodnot, a pokud je omezený pluralismus vyloučen, lze hovořit o totalitním režimu. V okamžiku, kdy se skutečný stav této situace ve všech třech aspektech blíží, či je srovnatelný pouze ve dvou a ve třetím prozatím ne, je možné označit daný režim za defektní totalitarismus či režim pretotalitní“ (Balík – Kubát, 2012: 67). Podle Linze je možné najít významovou distinkci mezi oběma subtypy – tedy režimem pretotalitním a defektním totalitarismem. Zatímco pretotalitní autoritarismus lze popsat jako režim nacházející se ve fázi progresivního vývoje směrem k totalitarismu, defektní totalitarismus představuje režim, jenž ustrnul v určité fázi tohoto vývoje. Takový režim se stabilizoval, aniž by došlo k dosažení finálního stadia vývoje – tedy totalitarismu (Linz, 2000: 244). Jako příklad výše popsaného režimu je možno zmínit SSSR ve fázi Nové ekonomické politiky (NEP) mezi lety 1921 a 1924 či některá vývojová stadia nacistického režimu v Německu.

- posttotalitní autoritativní režimy – tento typ režimu je spojen s určitými liberalizačními tendencemi v totalitárních režimech, kde sice nadále vládne jedna dominantní politická strana, ale ostatní prvky charakteristické pro totalitarismus jsou postupně oslabovány. Takové změny režimu byly spojeny zejména s procesem destalinizace v SSSR a v zemích východní Evropy, které se nacházely pod sovětským vlivem (Linz, 2000: 245). Při revizi své typologie Linz společně s Alfredem Stepanem usoudili, že posttotalitní autoritarismus se od ostatních typů autoritarismu významně vzdaluje a proto jej vyčlenili jako svébytný nedemokratický režim, který bude níže analyzován.

2.2.2 Totalitarismus

Totalitarismus představuje velmi složitý fenomén, který je podle mnohých politologů a politických filozofů pevně spjat s dějinami 20. století, kdy se objevily dva nejčastěji zmiňované příklady tohoto typu nedemokratického režimu – nacistický režim v Německu a komunistický režim v SSSR.⁵ Na druhou stranu je třeba zmínit skutečnost, že někteří badatelé tvrdí, že totalitní režimy se mohou objevit v jakékoliv epoše lidských dějin, neboť si všímají „totalitářství jako rysu imanentního lidské povaze nebo počínání společenského člověka ve všech historicky známých společenstvích“ (Dvořáková – Kunc, 1994: 38).⁶ V souladu s názorem Giovanniho Sartoriho, který tvrdí, že „jestliže je dána myšlenka, není ještě dán systém“ (Sartori, 1993: 196), budeme nadále pracovat s totalitarismem jako s politickým režimem spojeným s moderní masovou společností, ve které se „člověk stává atomem, jehož základní charakteristikou je izolovanost od ostatních. V totalitní diktatuře pak tento izolovaný jedinec ztrácí charakteristické rysy občana a stává se „masovým člověkem“, snadno manipulovatelným jedincem bez vlastní vůle a svobody. Ten je pak snadným objektem ideologie a vůdce, není schopen se účinně bránit mocenskému tlaku, neboť izolovanost brání vytvořit si pevnější

⁵ Mezi badateli panuje shoda v tom, že komunistický režim v SSSR nepředstavuje jednolitý celek, ale že jeho jednotlivá vývojová období je potřeba oddělovat a analyzovat samostatně. Obecně lze říci, že totalitní období v sovětských dějinách zcela jistě představuje Stalinova éra, ale například období Leninovy či Chruščovovy vlády jsou řazena spíše mezi režimy autoritativní či posttotalitní (Balík – Kubát, 2012: 67).

⁶ Mezi „historické“ případy totalitarismu bývá řazen politický režim starověké Sparty, Řím za vlády císaře Diokleciána či některé fáze politického režimu nastoleného po Francouzské revoluci (Dvořáková – Kunc, 1994: 38-39).

oporu proti režimu“ (Říchová, 2000: 230). Totalitní režimy jsou tedy ze své podstaty něčím novým, co ještě lidstvo ve svých dějinách nepoznalo. Samozřejmě tu existují určité podobnosti s autokraciemi minulosti, ale mnohé charakteristické rysy či definiční prvky totalitarismu předpokládají existenci moderních technologií (Novák, 2007: 110). Jak tedy vlastně definovat totalitarismus?

V politologické literatuře se setkáme s několika definicemi totalitarismu. Některé z nich si pro ilustraci uvedeme a pak se zaměříme na Linzovo vymezení pojmu totalitarismus. Dnes již klasická definice totalitarismu pochází z pera Carla Joachima Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, podle kterých musí režim, aby mohl být označený za totalitní, splňovat následujících šest kritérií (zpracováno podle Balík – Kubát, 2012: 43-44):

- Existence oficiální ideologie, která je přijata a akceptována všemi členy společnosti. Tato ideologie slouží k legitimizaci mocenských nároků vládnoucí vrstvy.
- Existence jediné masové politické strany, která ovládá veškerý společenský život. Strana je přísně hierarchizována a v jejím čele stojí vůdce s mimořádně silným postavením. Příznačné je, že tato politická strana je nadřizena státnímu úřednickému aparátu či s ním splývá.
- Ozbrojené síly jsou pod absolutní kontrolou vůdce a politické strany, přičemž výkon kontroly může politická strana svěřit podřízené státní byrokracii.
- Prostředky masové komunikace (tisk, rozhlas, televize) jsou také pod monopolní kontrolou představitelů vládnoucí politické strany, která často užívá cenzury k zajištění „bezpečného“ obsahu publikovaných informací.
- Společnost je fyzicky i psychicky dokonale kontrolována. Představitelé vládnoucí strany za tímto účelem velmi často ustavují zvláštní oddíly tajné policie, které při své činnosti využívají nátlakové – lze přímo říci teroristické – prostředky a postupy, jež mají v obyvatelstvu navodit atmosféru strachu a nejistoty.
- Ekonomický systém je centrálně řízen. Vládnoucí strana monopolně kontroluje hospodářství dané společnosti.⁷

⁷ Šesté definiční kritérium – tedy centrálně řízená ekonomika – se jeví jako do značné míry problematické. Podle italského politologa Giovanni Sartoriho není možné toto kritérium aplikovat v případě nacistického Německa, kde sice určité státní či centrální plánování existovalo, ale rozhodně nelze hovořit

S podobnou definicí přichází také Raymond Aron, podle kterého lze totalitarismus charakterizovat či definovat na základě pěti základních prvků, mezi něž patří (zpracováno podle Aron, 1993: 158):

- Politický monopol jedné strany
- Monopolní politická strana vyzbrojená ideologií, které je přikládána absolutní autorita. Tato ideologie se stává oficiální pravdou státu
- Existence dvojího monopolu státu – monopolu prostředků násilí a monopolu prostředků přesvědčování. Za pomoci těchto monopolů stát šíří svou oficiální ideologii
- Podřízení většiny ekonomických a profesních aktivit státu, který je nerozlučně spjat s oficiální ideologií. Skrze toto podřízení ideologie přímo ovlivňuje podobu a povahu ekonomických a profesních aktivit
- Silná ideologizace politických a ekonomických rozhodnutí. V důsledku silné politizace jsou politické či ekonomické chyby ideologicky přehodnocovány, přičemž jedinci, kteří se těchto chyb dopustí, jsou v důsledku vystaveni policejnímu a ideologickému teroru.

Pokud obě výše uvedené definice porovnáme, zjistíme, že dospívají k velmi podobným definičním znakům totalitarismu. Kromě těchto dvou uvedených definic sestavených Friedrichem s Brzezinským a Aronem existuje velké množství dalších definic z per předních politologů či politických filozofů jako je Hannah Arendt, Ernst Fraenkel, Franz Neumann, Sigmund Neumann, Leonard Schapiro či Giovanni Sartori. Každý z těchto významných výzkumníků přispěl k poznání totalitarismu nějakým svým postřehem, my se však zaměříme na definici totalitarismu, jejímž autorem je Juan José Linz.

Jak již jsme výše uvedli, Linz při výzkumu nedemokratických forem vlády sleduje čtyři proměnné - pluralismus, ideologii, politickou mobilizaci a politické vůdcovství. Zkusme tedy na základě těchto proměnných vymezit totalitarismus. Linz říká, že pokud se režim „zbavil téměř veškerého před nastolením nového režimu existujícího politického, ekonomického a společenského pluralismu, disponuje jednotnou, artikulovanou, vůdčí a utopistickou ideologií, je schopen intenzivní i extenzivní mobilizace společnosti a je ovládán vůdci – často charismatickými – kteří vládou velmi nepředvídatelně a jejichž vláda se pohybuje v rámci nejasných hranic a ohrožuje stejnou měrou jak elity tak

o jeho monopolní kontrole ze strany vládnoucí NSDAP. Právě nacistický režim však představuje příklad totalitarismu par excellence. (Sartori, 1993: 196-197).

i prosté občany“ (Linz – Stepan, 2004: 155), je možné takový režim označit za totalitarismus.

Proti jiným formám nedemokratických režimů se totalitarismus vyznačuje některými specifiky. Někteří badatelé tak například upozorňují na náboženský rozměr totalitarismu, přičemž lze se setkat i s pracemi, jejichž autoři označují totalitarismus za politické náboženství. Podle Jamese A. Gregora je totalitarismus „termín, který odkazuje k poměrně jasně rozlišitelnému souboru politických zřízení, která – přestože se považují za sekulární – mají neklamně náboženskou povahu. Jsou to systémy, v jejichž čele stojí lidé inspirovaní – ti, o nichž se má za to, že jsou vlastníky nezpochybnitelných pravd, že jsou ve svých úvahách vždy moudří a že se ve svých soudech nikdy nemýlí“ (Gregor, 2015: 17). Gregor dále dodává, že „všechna hnutí, v jejichž čele stojí (charismatictí vůdci – pozn. autora), prostupuje víra, která nepřipouští žádné výhrady nebo opozici; každý náznak alternativní politiky je odmítnut. Taková hnutí v zásadě usilují o vládu jediné strany. Tato aspirace se ospravedlňuje přesvědčením, že charismatický vůdce a jeho strana se honosí vlastnostmi, které zajišťují bezchybný úsudek a s ničím nesrovnatelnou ctnost. Poslušnost a oběť ve službách takovému vůdcovství přinese hnutí a jeho straně zasloužený úspěch“ (Gregor, 2015:17-18.)

Emilio Gentile uvádí, že příchod totalitarismu znamenal velké nebezpečí pro tradiční náboženství, neboť „právě s příchodem totalitarismu politická náboženství rozvíjela v plné šíři své ideologické a institucionální rysy, díky nimž se totalitní režimy podobaly novým církvím, které propagovaly absolutní a nezpochybnitelnou víru a pravdu svých ideologií, pronásledovaly věřící a oslavovaly kult sakralizovaných jedinců. Právě díky totalitarismu začala být sakralizace politiky chápána a interpretována jako reálná hrozba pro přežití tradičních náboženství a osud lidstva. Tato hrozba byla připisována nejen přemrštěné materiální moci, kterou totalitní režimy měly, ale také jejich usilovné snaze proniknout do všech oblastí veřejného a soukromého života těch, jimž vládly, a ovládnout ho“ (Gentile, 2008: 75).

Stejně jako autoritarismus ani totalitarismus nepředstavuje pouze jeden jediný typ, ale dá se systematicky třídit. Představme si tedy alespoň ve stručnosti některé významné typologie totalitarismu - typologii Wolfganga Uweho Friedricha a typologii Wolfganga Merkela.

Wolfgang Friedrich ve své typologii rozděluje totalitní režimy podle míry přítomnosti teroru na (zpracováno podle Balík – Kubát, 2012: 48-51):

- teroristické totalitní režimy – jedná se o režimy, v nichž teror zaujímá přední místo mezi prostředky, které mají sloužit k totálnímu ovládnutí společnosti. Mezi teroristické totalitní režimy lze řadit například SSSR za Leninovy a Stalinovy vlády, KLDR, Pol Potovu Kambodžu a nacistické Německo
- byrokratické totalitní režimy – pro režimy spadající do této kategorie je typické to, že teror je nahrazen vládou byrokratických kádru spojených s vládnoucí státostranou. Osoby, které vládou, jsou zcela oddány oficiální ideologii, a velmi často podle této ideologie jednají, ačkoliv je takové jednání neefektivní a iracionální. Friedrich mezi byrokratické totalitní režimy řadí východoevropské komunistické režimy po Stalinově smrti či komunistickou Čínu po smrti Mao Ce-tunga
- teokratické totalitní režimy – ústřední roli v teokratických totalitních režimech hraje politická ideologie (islamistický fundamentalismus) vystavěná na náboženských základech (islám), neboť totalitní struktura státu je podle politicko-náboženských vůdců projevem Boží vůle a Božího práva. Příkladem takového režimu je beze sporu Írán za vlády ajatolláha Rúholláha Chomejního.

Friedrichovu typologii je zcela jistě možné kritizovat z mnoha hledisek (charakteristika Číny po Maově smrti jako iracionálně vedeného režimu, nerovnoměrná míra vnímání role ideologie u komunistických či nacistického režimu na jedné straně a fundamentalistického na straně druhé), ale je třeba zmínit skutečnost, že Friedrichovi se podařilo „zařadit nacionálně socialistické Německo a komunistické Rusko do jedné kategorie. Do důsledku zde dovádí předpoklad, že podstata obou největších totalitarismů dvacátého století je totožná, liší se jen v některých doktrinárních aspektech. Často se o nich hovoří jako o dvojvaječných dvojčatech“ (Balík – Kubát, 2012: 50). Zcela stranou ponecháme debatu ohledně úrovně „škodlivosti“ obou těchto totalitních režimů, která spádá spíše do oblasti normativní politologie vydávající hodnotící soudy ohledně morální povahy jednotlivých politických režimů.⁸

Druhá typologie totalitarismu, kterou v krátkosti představíme, je dílem německého politologa Wolfganga Merkela, který je také autorem jedné z typologií autoritativních režimů. Pro Merkela je rozhodujícím kritériem pro dělení totalitních a autoritativních režimů podoba nositele moci – v této souvislosti hovoří diktatuře strany či o diktatuře

⁸Zajímavým příspěvkem na téma porovnávání zhoubné úrovně kominismu a nacismu je například článek *Totalitarismus. Komunismus a nacionální socialismus* francouzského politického filozofa Alaina de Benoista (Benoist, 2011: 25-35).

vůdce, přičemž diktatura vůdce je charakteristickým rysem totalitarismu, diktatura strany pak charakterizuje autoritarismus. Merkel rozlišuje následující tři typy totalitních režimů:

- komunistické totalitní režimy – do této kategorie Merkel řadí všechna totalitní období ve vývoji komunistických režimů, pro které je charakteristická vláda politbyra v čele s tajemníkem strany, monismus či absence dodržování lidských práv. Merkel mezi komunistické totalitní režimy řadí Stalinův SSSR v letech 1929-1953, Mao Ce-tungovu Čínu mezi lety 1949-1976, Pol Potův režim v Kambodže v období 1975-1979 či Albánii Envera Hodži mezi lety 1945-1985.
- fašistické totalitní režimy – pro tento typ totalitního režimu je typický monismus mocenského centra, všudypřítomný teror a totální odmítání lidských a občanských práv. Podle Merkela bylo jediným fašistickým totalitním režimem nacistické Německo mezi lety 1938 a 1945. Fašistická Itálie není mezi fašistické totalitní režimy řazena kvůli své ideologické nevyspělosti a slabé úrovni teroru.
- teokratické totalitní režimy – stejně jako v typologii Friedrichově také Merkelovy teokratické totalitní režimy vycházejí z fundamentalistického výkladu náboženství, jež dodává režimu legitimitu. Skutečná podstata náboženství však ustupuje do pozadí, neboť je postupně proměňováno v ideologii. Příkladem teokratického totalitního režimu je Chomejního Írán mezi lety 1979 a 1989 či vláda Tálibánu v Afghánistánu v letech 1997 až 2001 (Novák, 2007: 63).

2.2.3 Posttotalitarismus

Jak již bylo výše uvedeno, posttotalitarismus rozšířil Linzovu původní dichotomii totalitarismus – autoritarismus, přičemž hned na úvod tohoto popisu je třeba zmínit relativně úzký vztah mezi totalitarismem a posttotalitarismem. V podstatě lze říci, že posttotalitarismus vzniká degradací totalitarismu, což je pro jeho podobu velmi podstatné. Jaké jsou charakteristické rysy posttotalitarismu?

Podle Linze je pro posttotalitarismus typická relativně vysoká úroveň společenského pluralismu, která může vyústit ve vznik paralelní kultury, jež může sloužit jako určitá platforma pro případný vznik prodemokratické opozice. To samozřejmě odlišuje posttotalitarismus od totalitarismu, kde k takové situaci vzhledem k politickému i sociálnímu monismu nemůže dojít. Pokud však porovnáme úroveň společenské-

ho pluralismu v posttotalitarismu a autoritarismu, nacházíme také zde významné rozdíly. Například úroveň náboženské svobody je v autoritarismu mnohem vyšší, což je dáno skutečností, že autoritativismus využil a částečně potlačil některé již existující společenské instituce, které však přetrvaly a velmi často si udržely určitý stupeň autonomie. V posttotalitarismu takový scénář nebyl možný, neboť – jak již jsme výše uvedli – tento typ nedemokratického režimu vzniká degradací totalitarismu, kde žádný pluralismus neexistuje. Jednotlivé společenské instituce jsou tedy většinou nově ustaveny a postrádají historickou tradici. Na druhou stranu je třeba říci, že v posttotalitarismu nenacházíme prvky politického pluralismu, který je typický pro autoritativismus. Linz v této souvislosti hovoří spíše o existenci institucionálního pluralismu, který se projevuje zejména v byrokraticko-technokratické sféře spojené s vládoucí stranou (Linz – Stepan, 2004: 156-162).

Podíváme-li se na roli ideologie ve společnosti, tak zjistíme, že zde stále existuje určité ideologické dědictví, které nelze ignorovat, ale ideologie jako taková se vyprazdňuje. Stále je sice součástí sociální reality, ale vládoucí skupina ji považuje za utopii a společnost jako celek v ní již nevěří, spíše jí snáší (Linz – Stepan, 2004: 156-162).

Také podoba politické mobilizace se v rámci procesu degradace totalitarismu mění. Výsledkem je posttotalitární politická mobilizace, která – ač je stále povinná – ztrácí svůj entuziasmus a dosahuje velmi nízké úrovně. Dochází k její rutinizaci, což se projevuje opakovaným formálním vyjádřením souhlasu s režimem, který je však možno vnímat jako v podstatě prázdné gesto, neboť nejrůznější manifestace jsou byrokraticko-technokratickými kruhy, které nahradily aktivistické kádry typické pro totalitarismus, vnímány jako svého druhu „ztráta“ času⁹, většina obyvatelstva pak projevy politické mobilizace vnímá jako zásah do svého soukromého života (Linz – Stepan, 2004: 156-162).

Je třeba poznamenat, že posttotalitarismus nepředstavuje jednotný monolit, ale naopak je možné identifikovat jeho jednotlivé vývojové fáze či subtypy, což můžeme chápat v podstatě jako výsledek dynamického procesu degradace totalitarismu a následného vývoje posttotalitního režimu. Jednotlivé subtypy můžeme vymezit zhruba následovně (zpracováno podle: Linz – Stepan, 1996: 42-51):

- raný posttotalitarismus – ve velké míře se ještě blíží totalitarismu, projevuje se sice vysokou mírou všech analyzovaných proměnných, ale jejich úroveň se již

⁹Linz hovoří o *cost of time* (Linz – Stepan, 2004: 161).

s úrovní proměnných v totalitarismu nedá srovnat. Příkladem může být SSSR pod Chruščovovým vedením.

- hybridní posttotalitarismus – pro tento subtype posttotalitarismu je charakteristické to, že sice dochází ke značným represím v politické sféře, ale na druhé straně jsou umožněny reformy například ve sféře ekonomické. Za hybridní posttotalitarismus je možné označit Kádárovo Maďarsko v 50. – 80. letech 20. století.
- zamrzlý posttotalitarismus – vládnoucí elitou tohoto subtypu posttotalitarismu tvoří byrokraticko-technokratické kádry, které v podstatě pouze přihlížejí rutinizaci a úpadku ideologie. Z hlediska reálně existujících politických režimů bychom jako zamrzlý posttotalitarismus mohli označit SSSR v Břežněvově éře či normalizační Československo.
- zralý posttotalitarismus – společnost se stále více strukturuje, ekonomický systém je reformován, politické elity, které jsou reformně naladěny, vyjednávají s politickou opozicí, jež postupně získává sílu. Příkladem může být Gorbačovův SSSR či Maďarsko na konci 80. let před demokratickou tranzicí.
- paralyzovaný posttotalitarismus – jedná se o režim, který – jak ostatně název napovídá – disponuje paralyzovanou politickou elitou, jež není schopna ani represí, které by potlačily opozici, ani jednání s opozičními představiteli. Takový režim zpravidla končí kolapsem politického systému. Jako příklad paralyzovaného posttotalitarismu lze zmínit režimy v některých postsovětských republikách.

2.2.4 Sultanismus

Čtvrtým nedemokratickým režimem, který Linz v rámci své typologie vymezil, je sultanismus. Vzhledem ke skutečnosti, že sultanismus představuje ústřední téma předkládané diplomové práce, nastíníme nyní pouze základní rysy tohoto nedemokratického režimu z hlediska námi sledovaných čtyř proměnných a detailně pak celý koncept sultanismu probereme v samostatné kapitole.

Podíváme-li se na Linzův koncept sultanismu optikou čtyř výše zmíněných proměnných – tedy pluralismu, ideologie, politické mobilizace a politického vůdcovství,

můžeme říci, že pluralismus je nahrazen despotickými intervencemi vládce do nejrůznějších sfér společnosti. Tyto zásahy nerespektují žádná legální pravidla ani hranice. Místo ideologie zabírá glorifikace vládce, která však v podstatě nemá žádnou ideologickou či mentalitní bázi, jedná se pouze o projevy despotického personalismu. Tato glorifikace může směřovat směrem k budování kultu osobnosti. V sultanistických režimech nedochází příliš často k intenzivní politické mobilizaci, snahou vládce je spíše udržovat nižší úroveň mobilizace s tím, že příležitostně může dojít k jejímu zvýšení z důvodu posílení vládcova kultu. Z hlediska politického vůdcovství je možné sultanistické režimy charakterizovat jako vysoce personalizované. Je pro ně typické, že vládce si poslušnost vynucuje a zajišťuje pomocí kombinace strachu a odměn. Sultanistické režimy také vykazují dynastické tendence a sklony k nepotismu (Linz – Stepan, 2004: 157-158; Hloušek – Kopeček – Šedo, 2011: 44).

3. Politologická teorie sultanismu¹⁰

¹⁰ Pokud není uvedeno jinak, byla kapitola *Sultanismus* zpracována na základě statě A Theory of Sultanism I. A Type of Nondemocratic Rule autorů Juana Josého Linze a Houchanga E. Chehabiho uveřejněné v publikaci *Sultanistic Regimes* (Chehabi - Linz, 1998a).

3.1 Sultanismus – původ konceptu

Jak již bylo výše uvedeno, koncept sultanismu je v politické vědě pevně spojen především se jménem Juana Josého Linze, který upozornil na skutečnost, že je poněkud problematické označovat všechny nedemokratické režimy, které nesplňují definiční znaky totalitarismu, za režimy autoritativní. Pokud bychom tak učinili, ocitly by se nám vedle sebe v jedné kategorii tak odlišné politické režimy, jako byl například vysoce institucionalizovaný režim Francisca Franca ve Španělsku, různé efemérní personální režimy v Africe, vojenské režimy v Latinské Americe či monarchistické diktatury meziválečného Balkánu. Vzhledem ke skutečně podstatným rozdílům mezi výše zmíněnými nedemokratickými režimy přichází Linz se zásadním poznatkem – kromě dvou hlavních forem nedemokratického uspořádání – autoritarismu a totalitarismu – existuje ještě zvláštní kategorie tzv. sultanistických režimů.¹¹ Podle našeho názoru je však nutné poznamenat, že sultanistické režimy netvoří přechod mezi oběma výše uvedenými formami nedemokratického politického uspořádání, ani jakousi jejich syntézu či pouhou reziduální kategorii, ale že se jedná o samostatný typ nedemokratickým režimů.

Vlastní termín sultanismus či sultanistický režim není Linzovým výtvořem, poprvé se s tímto termínem setkáváme v díle klasika společenských věd Maxe Webera, podle něhož představuje sultanismus extrémní případ patrimonialismu, který spadá do kategorie tradiční autority, jež společně s autoritou charismatickou a legální vytváří tři ideální typy autority. Pro tradiční autoritu je charakteristické, že jednotlivci se podřizují tradičním zvyklostem, právo vychází z tradice, státní správa je patrimonialní – vychází z tradičních kruhů a je podřízena pánovi, a vypočitatelnost pravidel řídících (nejen) hospodářský život je nízká (Loužek, 2005: 207). Patrimonialismus pak podle Webera lze chápat jako „panství¹², které bylo utvořeno k čistě osobním, privátním potřebám pána“ (Weber, 1997: 100). Tento „pán“ - vládce se neustále snaží rozšiřovat rozsah tohoto svého panství a maximalizovat svou osobní moc a kontrolu nad ovládaným úze-

¹¹Stranou ponecháme problematiku tzv. hybridních režimů, které podle některých politologů představují jakýsi mezistupeň mezi demokratickými a nedemokratickými režimy (více k tématu hybridních režimů viz Holzer, 2013: 32-49 či Dvořáková – Buben – Němec, 2012: 69-79).

¹²Pojem panství (v německém originále Herrschaft) představuje jeden z klíčových weberovských pojmů, který označuje „předpoklad, že příslušné osoby uposlechnou rozkazu jistého obsahu“ (Weber, 1997: 47). Max Weber pojem panství porovnal s pojmem moc, s tím že pojem panství je vhodnější proto, abychom byli schopni vyjádřit možnost dosáhnout u příslušných osob poslušnosti vůči příkazu s určitým obsahem, než pojem moc, který je podle Webera sociologicky beztvary (Berg-Schlosser – Stammen, 2000: 49).

mím. Za tímto účelem se snaží rozvíjet různé politické a administrativní nástroje, které mu pomohou tohoto cíle dosáhnout, přičemž velmi významné místo mezi těmito aktivitami zaujímají osobní vztahy vládce se svým okolím (Roth, 1968: 195).

Právě Weberův pojem patrimonialismu (či neopatrimonialismu) se stal jádrem konceptu osobní vlády (personal rule), jenž lze považovat za stavební kámen či pevnou součást mnoha typologií nedemokratických režimů.¹³ Afrikanista Alex Thomson definuje patrimonialismus jako „formu politického uspořádání, kde je moc koncentrována v osobě a autoritě individuálního vládce, který tuto svou pozici získává na základě svého postavení ve společnosti. Vládce může být omezován tradicemi či zvyky, ale v rámci systému neexistuje legálně-rationálně omezení moci. Vládce stojí nad zákony a často sám zákony vytváří pomocí dekretů. Vzhledem k výše řečenému lze konstatovat, že patrimonální vládci řeší všechny politické a administrativní či státní problémy jako své osobní záležitosti. Stát je jejich soukromým vlastnictvím a vládnutí je tedy vykonáváno zcela svévolně“ (Thomson, 2004: 115). Michal Bratton a Nicolas van de Walle dodávají, že vládce udržuje svou vládu spíše díky patronáži než ideologii a právu, právo vládnout je pak spojeno s jednotlivými osobami, ne úřady či institucemi (Bratton – van de Walle, 1998: 277). Velmi nízká úroveň institucionalizace je jedním z charakteristických rysů patrimonialismu.

Sám Weber konstatuje, že „patrimonialismus a – v extrémní podobě – sultanismus se zpravidla objevuje tam, kde vláda založená na tradiční autoritě vytváří administrativu a vojenské složky, které jsou čistě osobními prostředky pána. Pokud je vláda primárně tradiční, třebaže je vykonávána na základě vládcovy autonomie, jedná se o patrimonální autoritu; pokud však vláda funguje primárně na bázi vládcova volného uvážení a rozhodování, je možno ji nazvat sultanismem“ (Weber, 1978: 231-232). Vidíme tedy celkem jasně, že pro Webera je v kontextu sultanismu velmi podstatná vládcova svévole a nevypočitatelnost při výkonu politické moci. Na tuto skutečnost upozorňuje i Paul Brooker, který konstatuje že, v některých společnostech či režimech, jež bychom mohli označit za sultanistické, vládce vykonává politickou moc se skutečně vysokým stupněm arbitrárnosti, která je odrazem jejich maximální autority (Brooker, 2009: 49).

¹³ Můžeme zde zmínit Brookerův koncept prezidentských monarchií (Brooker, 2009: 70-77), Perlmutterův koncept pretoriánské tyranie (Perlmutter, 1981: 147-148) či personálně-donucovací režimy Naomi Chazanové (Chazan a kol., 1988: 142-143).

Zároveň je pro patrimonialistický (případně sultanistický) způsob vlády klíčové to, že právo vládnout se dědí v rámci rodu (Pals, 2015: 210) – dochází tak ke vzniku dynastických tendencí.

3.2 Linzovo pojetí sultanismu

Weberův koncept sultanismu využil Juan José Linz při přepracování své typologie nedemokratických režimů. Jak tedy vlastně Linz chápe a definuje sultanismus? Předně je třeba zmínit skutečnost, že Linz se velmi pečlivě zamýšlí nad správným používáním samotného pojmu sultanismus. Weber se ve svém vymezení patrimonialismu primárně zaměřoval na historické kultury či státní útvary – ve svém pojednání o patrimonialním státu zmiňuje příklady politických útvarů, jejichž základem se staly partimoniální vztahy. Jedné se o starověký Egypt, antický Řím, říši Inků a orientální domény sultánů (Weber, 1997: 99-100). Právě v těchto historických případech Weber identifikoval patrimonialismus a jeho extrémní formu – sultanismus. Pokud chceme zkoumat moderní nedemokratické politické režimy, měli bychom v návaznosti na Weberovo kontinuum patrimonialismus – sultanismus využívat kontinuum neopatrimonialismus – neosultanismus.¹⁴ Linz však se zaváděním termínu neosultanismus nesouhlasí, ačkoliv si je vědom toho, že používání tohoto termínu by bylo terminologicky přesnější. Argumentuje tím, že termín sultanismus již jednak dosáhl mezi politickými vědci určitého uznání a pak také není podle jeho názoru nutné zvyšovat již tak dosti velký zmatek ve společenskovědní terminologii. Vzhledem k těmto okolnostem Linz tedy i nadále používá pojem sultanismus.

Jak vlastně vypadá soudobý sultanismus? Jak ho můžeme definovat? Jaké jsou jeho charakteristické znaky? Pro účely definice a analýzy sultanistického režimu se pokusíme na základě Linzova konceptu naznačit podobu ideálního typu (ve weberovském smyslu) sultanismu, který vypadá následovně – je to politický režim, který je založen na osobní vládě, ale loajalita vůči vládci není motivována jeho osobností, ani žádnou ideologií. Základem loajality není ani vládcovo jedinečné poslání či mise, ani jeho charisma, ale tato loajalita je zajišťována kombinací strachu a odměn pro vládcovy spolupracovníky. Vládce vládne bez jakýchkoliv omezení – svou moc vykonává podle

¹⁴ Někteří politologové shledávají pojem sultanismus orientalistickým a proto navrhují zavedení termínu jiného, např. svévolný neopatrimonialismus (v anglickém originálu *discretionary neopatrimonialism*).

své libovůle nad všemi obyvateli a při jejím výkonu není zatížen žádnou ideologií či hodnotovým systémem. Správní a zákonná rozhodnutí jsou neustále podkopávána vládcovými osobními svévolnými rozhodnutími, aniž by vládce tato rozhodnutí musel nějakým způsobem vysvětlovat či obhajovat. Výsledkem tohoto způsobu vlády je všudypřítomná korupce zasahující celou společnost. Vládcovi nejbližší spolupracovníci, armádní velitelé a vysocí úředníci nejsou vybíráni na základě svých odborných schopností či úspěchů v rámci dosavadní kariéry. Jejich výběr tedy není podmíněn splněním určitých univerzálních kritérií, ale závisí čistě na vůli vládce, který si tyto své spolupracovníky přímo vybírá. Velmi často mezi takovými spolupracovníky nacházíme členy vládcovy rodiny, jeho přátele či obchodní partnery, kteří jsou tak přímo zainteresováni na udržení *statu quo* – vládce tedy může počítat s jejich loajalitou při snaze o udržení svého režimu i za cenu použití násilí. Postavení těchto privilegovaných jedinců je definováno na základě jejich vztahu k vládci, přičemž právě z tohoto vztahu také odvozují svou autoritu. Začlenění příbuzných do nejvyšších vládních struktur pak vede k dynastickým tendencím. Je také třeba zmínit skutečnost, že vládce ani jeho spolupracovníci nereprezentují žádnou ideologii. Linz dodává, že „ačkoliv tyto režimy mohou být v mnoha směrech moderní, to, co je charakterizuje, je slabá tradiční a legálně-racionální legitimita a nedostatek ideologického ospravedlnění“ (Chehabi - Linz, 1998a: 7).

Není třeba příliš zdůrazňovat, že výše popsaná definice se vztahuje k ideálnímu typu sultanismu, což v praxi znamená, že jednotlivé reálně existující sultanistické režimy se tedy celkové a úplně shodě s ním pouze přibližují, což u Linze a Chehabiho vyvolává otázku, zda není vhodnější a přesnější hovořit v kontextu těchto reálně existujících případů o režimech se sultanistickými tendencemi. Vzhledem ke skutečnosti, že sultanistické tendence je možné pozorovat i v jiných typech politických režimů, je však podle obou politologů vhodnější setrvat u používání pojmu sultanismus či sultanistický režim. Podle našeho osobního názoru je používání pojmu sultanismus adekvátní. Pokud bychom přistoupili k užívání jiného pojmu s tím, že pojem sultanismus zůstane vyhrazen pouze pro pojmenování ideálního typu, vystavovali bychom se nebezpečí možného terminologického zmatku. Důsledkem by podle našeho soudu mohla být situace, kdy bude obtížné nominálně odlišit reálně existující formy sultanismu od nedemokratických režimů vykazujících určité sultanistické tendence.

Je třeba také zmínit, že Linz považoval svůj koncept sultanismu za evoluční – mnohé režimy, které je možné označit za sultanistické, jimi od počátku své existence

nebyly. V mnoha případech se původně jednalo o demokracie či jiné typy nedemokratických režimů, které se postupem času proměnily v režimy sultanistické. Které konkrétní politické režimy však vlastně můžeme označit za reálné příklady sultanismu? Většina politologů se shodne v tom, že za sultanismus lze považovat Trujillův režim v Dominikánské republice, Mobutuův režim v Zairu, vládu Fulgencia Batisty na Kubě, Marcosův režim na Filipínách, vládu Françoise a Jean-Claudea Duvalierových na Haiti, režim Macíase Nguemy v Rovníkové Guineji, režim Idi Amina v Ugandě, vládu rodiny Somozových v Nikaragui, Írán za vlády šáha Muhammada Rezy Pahlavího, Nijazovovu vládu v Turkmenistánu či některé fáze vlády Nicolae Ceaușeska v Rumunsku (Snyder, 1998: 49-61). Sultanistické tendence je možné podle Chehabiho a Linze pozorovat i v politickém režimu KLRD (Chehabi – Linz, 1998a: 9).

Z výše uvedeného výčtu je patrné, že sultanistické režimy se většinou objevují ve státech, které bychom mohli označit za hospodářsky méně rozvinuté. Podle Linze jsou právě málo rozvinuté společnosti s dominantním agrárním sektorem a několika obchodními a průmyslovými podniky vhodné pro vznik sultanistické vlády. Existují zde totiž masy venkovského chudého a nevzdělaného obyvatelstva, které je obtížně politicky mobilizovatelné a setrvává v pasivní poslušnosti vůči vládci země (Linz, 2000: 153).

3.3 Podrobné vymezení charakteristických znaků sultanismu

Pro účely analýzy Bokassova režimu se pokusíme vymezit jednotlivé charakteristické znaky či rysy sultanismu. Na základě výše uvedené definice ideálního typu sultanismu lze vymezit následující charakteristické rysy tohoto typu nedemokratického politického režimu – osobní vláda, fúze veřejného a soukromého prostoru, svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci, ideologická neukotvenost režimu, kult vládcovy osobnosti, dynastické tendence, nepotismus a korupce a občasná mobilizační mobilizace.

3.3.1 Osobní vláda

Jedním ze základních charakteristických rysů sultanistického politického režimu je osobní vláda. V čele států, jejichž politický režim můžeme označit za sultanistický, stojí všemocný vládce, jehož osoba představuje těžiště celého politického systému. Taková vláda mnohdy v podstatě „kopíruje tradiční absolutisticky chápanou monarchistickou autoritu, respektive využívá jejích přetrvávajících obvykle silných pozůstatků“ (Hloušek – Kopeček – Šedo, 2011: 52). V sultanistických režimech se tak ne setkáváme s politickým pluralismem, neboť politická moc je soustředěna ve vládcových rukou (Linz – Stepan, 2004: 163). Vládce nepřipouští vznik opozičních politických skupin, které by se potenciálně mohly stát jádrem prodemokratizačních aktivit. V drtivé míře jsou omezovány také ekonomická sféra a zárodky občanské společnosti – pokud vůbec existují.

Vládce není při výkonu moci ničím a nikým omezován – neexistují zde žádná ideologická omezení, žádné legálně-rationální normy ani jiné politické síly, které by byly schopny vyrovnávat rozsah panovnickovy moci. To umožňuje vládci chovat se zcela nezávisle a svévolně, vládnout jen podle svých osobních preferencí a využívat celou zemi jako svou vlastní politickou doménu. Často je tedy osobní vláda sultanistických vládců motivována pouze jejich *folie de grandeur* – šílenou touhou po velikosti a slávě, jejímž výrazem je jejich vůle vládnout zcela nezávisle a pouze podle své libovůle. Velmi názorným příkladem takového politického režimu může být Uganda za diktátora Idiho Amina (Cooper, 2002: 180).

V jednotlivých sultanistických režimech sice často existují politické ústavy, ale ty tvoří pouze jakousi režimní fasádu a v minulosti byly mnohdy využívány ze strany západních antikomunistických politiků ke zdůvodnění spolupráce demokratických států s těmito režimy na poli boje proti komunismu. Sultanističtí vládci tak „organizovali volby a udržovali nominálně vícestranický politický systém, ale vládní strana vždy nějakým způsobem zvítězila. Poražená „menšina“ navíc neměla zaručeno bezpečí ani institucionální roli jakéhokoliv druhu. Občanská práva opozice byla velmi výrazně omezena a svévolně porušována“ (Chehabi – Linz, 1998a: 18). Reálně velmi často vládce vykonává svou politickou moc vydáváním dekretů. John Ilife uvádí, že například v Kongu/Zairu měla „veřejná prohlášení prezidenta Mobutua dokonce skutečnou platnost zákona“ (Ilife, 2001: 313).

Celkově lze konstatovat, že prototyp sultanistického vládce často pochází ze sociálně marginálních skupin a dostalo se mu pouze omezeného vzdělání. Tento nízký sociální původ se často odrážel v nevypočitatelném a neodpovědném stylu jeho vlády

(Chazan, 1994: 267). Jeho mocenský vzestup je velmi často dílem náhody – nejedná se tedy o promyšlenou cestu k předem stanovenému cíli získat vládu. Jedná se o relativně bystrou, ale velmi pomstychtivou, nedůvěřivou a bezohlednou osobnost, která se vyznačuje velkou mírou krutosti. Nedělá mu problém lhát a velmi často svou proklamovanou mužnost dokazuje četnými vztahy s mnoha ženami (Chehabi – Linz, 1998b: 37). Vládce není při výkonu své moci nikomu odpovědný – ani národu, ani právnímu systému. Ze svých činů se zodpovídá pouze sám sobě (Reid, 2011: 280).

Osobní vláda podle našeho názoru představuje velmi podstatný rys sultanistické vlády, neboť osoba vládce je pro celý režim klíčovou. Na druhou stranu však musíme poznamenat, že samotný fakt, že politický systém funguje na bázi osobní vlády, není dostačující k tomu, abychom režim mohli označit jako sultanistický. Typů nede-mokratických politických režimů, v jejichž čele stojí jedinec, který vládne, existuje mnoho. Osobně se domníváme, že pro sultanismus je zcela zásadní osobní vláda v kombinaci s dalšími charakteristickými rysy, které jsou níže analyzovány.

3.3.2 Fúze veřejného a soukromého prostoru

Dalším z charakteristických rysů sultanismu je prorůstání či stírání rozdílů mezi veřejným a soukromým (rozuměj „sultánovým“). Sultanistické politické režimy se na základě této fúze sultánova soukromého a veřejného prostoru stávají jakýmsi soukromými doménami jednotlivých vládců, ve kterých neexistuje vláda práva a v nichž se setkáváme s velmi nízkou úrovní institucionalizace. Sám vládce pojímá „stát jako své dominium, s nímž může volně nakládat podle svého uvážení. Týká se to nejenom veřejné sféry, ale i sféry soukromé, když typicky „redistribuuje“ majetek těch, kteří upadli v nemilost“ (Hloušek – Kopeček – Šedo, 2011: 52).

Toto rozostřování jasných hranic mezi veřejnými statky a soukromým bohatstvím se stává jednou z podstat režimu. Vládce a jeho nejbližší spolupracovníci zcela volně nakládají se státními prostředky, zakládají různé na zisk orientované společnosti, které mají v jednotlivých výrobních sektorech monopol. Tyto vládcí podřízené společnosti pak obchodují se státem, čímž dochází k nikým nekontrolovanému přesunu majetku a finančních prostředků na účty vládce a jeho nejbližších. Celé hospodářství je tedy stále cílem státních (rozuměj vládcových) zásahů, ale tyto intervence nejsou vykonávány za účelem centrálního plánování národního hospodářství, jak se s nimi mů-

žeme setkat například v komunistickém totalitarismu, ale jsou pouhým nástrojem vládcovy snahy o vyvádění zdrojů (Linz, 2000: 152). Vzniká tak systém, který by mohl být nazván kleptokracií – vládou zlodějů. Chehabi a Linz konstatují, že „tento kleptokratický stát funguje tak, že má pod svou kontrolou poskytování všech podstatných služeb, vlastní monopoly na těžbu a zpracování zásadních komodit, získává nezákonné provize z uzavřených smluv a provádí konfiskace majetku“ (Chehabi – Linz, 1998a: 22). Monopoly pod vládcovou kontrolou nabývají dvojí podoby – buď se jedná o státní průmyslové monopoly spojené s určitým odvětvím jako například těžba ropy v Íránu či těžba mědi v Zairu, nebo mohou být tyto monopoly pod vedením soukromých osob – často samotného vládce či jeho blízkých příbuzných. Takovým příkladem může být Batistovo provozování loterie na Kubě.

Domníváme se, že fúze veřejného a soukromého prostoru – tedy reálný vznik vládcem zcela kontrolované domény, můžeme považovat za jeden z klíčových rysů sultanismu. Právě toto smázávání hranic mezi veřejným a soukromým umožňuje vládcovi využívat státní zdroje k soukromému obohacování, které je úzce spojeno s korupcí, nepotismem a budováním vládnoucí dynastie.

3.3.3 Svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci

Typický sultanistický vládce není při svém vládnutím ničím omezován, neboť jak jsme již uvedli, úroveň legálně-rationálních omezení vlády je velmi nízká. Vládce tak výkon politické moci řídí pouze podle své libovůle, což se projevuje například při výběru úřednictva či doplňování armády. Jednotliví úředníci nejsou vybíráni či povyšováni na základě racionálně sestavených kritérií či karierních řádů, ale pouze podle vládcových sympatií. To samé lze říci o armádě – vládce při povyšování či sesazování jednotlivých vojáků nehledí na armádní hierarchii či na jejich osobní kvality či skutečné výkony a zásluhy, ale adepty postupu si vybírá zcela svévolně a nepředvídatelně. Právě tato nepředvídatelnost je jedním z klíčových momentů sultanistické vlády – vzhledem k tomu, že nikdo z vládcových „poddaných“ není schopen předpovědět, jak se k němu vládce pod vlivem svého momentálního rozpoložení zachová, je pro celý politický systém charakteristická atmosféra strachu. Často se stává, že někteří jedinci jsou jeden den vystaveni ostré kritice či jsou přímo veřejně ostouzeni a další den se navrací na výsluní vládcovy přízně. Právě díky této politice „strachu a odměn“ či spíše „čistek

a následné rehabilitace“ (Jackson – Rosberg, 1998: 28) si vládce zajišťuje poslušnost a podporu ve společnosti – odměny uděluje za loajalitu, zastrasování (případně trest) pak přichází jako jeho msta (Linz – Stepan, 2004: 164). Jako příklad tohoto velmi nepředvídatelného chování spojeného se strachem a odměnou lze zmínit případ zairského ministra zahraničí Nguzu Karl-I-Bonda, který po sporu s Mobutuem musel odejít do belgického exilu. Následně byl v Zairu odsouzen k smrti, ale později byl omilostněn, byl mu povolen návrat do vlasti a po návratu se stal předsedou vlády (Chehabi – Linz, 1998a: 12).

Se svévolí je také velmi úzce spojena vládcova vláda pomocí dekretů. Zákonodárný proces, v rámci kterého je zajištěn systém kontroly přijímaných zákonů reprezentanty oddělených politických mocí, samozřejmě není možný a je nahrazen praxí vlády pomocí dekretů, za níž stojí rozhodování vládce, které je v drtivé většině případů založeno na arbitrárních rozhodnutích vycházejících z vládcových špatně čitelných a často skutečně svérázných preferencí.

Svévolnost či arbitrárnost výkonu politické moci představuje skutečně zásadní charakteristický rys sultanismu. V souladu s názorem Maxe Webera se domníváme, že právě ničím neomezený výkon moci se stává skutečným základem sultanistického režimu – jakousi jeho pomyslnou kvintesencí (Weber, 1978: 232). Jak jsme výše ukázali, nepředvídatelnost a svévole ovládají celý politický systém. Vládce není omezen žádnými politickými, ekonomickými, ideologickými ani personálními hranicemi své moci. Koná vše pouze podle své vůle. V důsledku tohoto nepředvídatelného výkonu moci se celou společností šíří strach, což umožňuje vládci uplatňovat politiky „trestu a odměn“.

3.3.4 Ideologická neukotvenost režimu

Podíváme-li se na sultanistické režimy z hlediska ideologického, můžeme konstatovat, že ideologie buď zcela chybí, nebo existuje ve zcela rudimentální podobě. Nejedná se tedy o nějaký propracovaný a koherentní myšlenkový systém, ale spíše o jakýsi soubor vysoce personalizovaných výroků jednotlivých vládců, které mají navodit dojem určitého ideologického směřování režimu pod vládou dotyčného vůdce. Zároveň je třeba říci, že povaha „sultanistické“ ideologie je zcela odlišná od povahy ideologie, se kterou setkáme například v totalitních režimech. Linz a Stepan velmi jasně vysvětlují,

v čemž spočívá rozdíl mezi totalitní a sultanistickou ideologií – podle nich v totalitních režimech existuje podrobně rozpracovaná vůdčí ideologie, která dodává celému režimu legitimitu. Moc nejvyšších představitelů totalitních režimů je někdy limitována právě ideologickými omezeními. Vůdčí osobnosti a jejich spolupracovníci proklamované ideologie věří – dalo by se říci, že jsou ji oddáni a chápou ji jako ospravedlnění pro své činy. V sultanistických režimech se setkáváme s jiným pojetím ideologie. Sultanističtí vládcí nedisponují žádnou vysoce propracovanou vůdčí ideologií, na základě které by byli schopni mobilizovat společnost a dodat legitimitu své vládě. Ideologie je tak nahrazena výše zmíněnými prohlášeními jednotlivých vládců, která jsou vydávána za základ nové státní ideologie často pojmenované po svém tvůrci. Důležité je, že tato pseudo-ideologie bývá vytvářena až poté, co se vládce dostane k moci a zřejmě za zcela klíčové lze považovat to, že tento systém vládcových myšlenek a prohlášení nevytváří žádné ideologické omezení vládcovy moci. Tato „ideologie“ je předmětem velké manipulace ze strany vládce a je relevantní pouze po tu dobu, po kterou ji vládce využívá (Linz – Stepan, 2004: 163). Vládcům nedělá žádný problém některé články své ideologie nahradit, modifikovat či úplně vypustit. Hlavním kritériem pro změnu ideologie či směřování režimu je vládcovo osobní rozhodnutí, které bývá někdy motivováno různými pragmatickými kalkulacemi, jindy zase „sultánovým“ momentálním rozpoložením.

Jádrem sultanistické ideologie často bývá vzývání dávné slávy národa a snaha odlišit národ od sousedů – etnicky a někdy i rasově. Jako příklad můžeme zmínit šáhovo protiarabsky zaměřené zdůrazňování dědictví starověké Persie v případě Íránu, anti-haitismus jako součást trujillismu v Dominikánské republice, noirisme Françoise Duvaliera na Haiti či zveličování původu Rumunů jako potomků antických Dáků v Ceaușescově Rumunsku. Také v Africe se lze setkat s některými velmi zajímavými příklady sultanistických ideologií. V první řadě je možné zmínit Mobutuovu politiku „autenticity“, jejímž cílem bylo navrátit zemi původní africkou tvář. Mobutuovo Kongo se tak přejmenovalo na Zaire, následovalo přejmenování měst a řek. Politika autenticity vedla také k afrikanizaci osobních jmen – původní křesťanská jména byla nahrazována jmény africkými. Ze samotného vůdce národa Josepha Desiré Mobutua se tak stal Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu wa za Banga, což je možné volně přeložit jako „velký bojovník, který vítězí nad všemi překážkami“ (Weger, 2007: 240-242). Jiným příkladem návratu k africkým kořenům je režim Macíase Nguemy v Rovníkové Guineji. Tento africký „sultán“ v duchu svého přesvědčení o nutnosti afrikanizace společnosti

„očistil svou zemi od veškerého vlivu Západu, dokonce i moderní medicíny“ (Chehabi – Linz, 1998a: 14).

Také ideologická neukotvenost představuje podle našeho názoru jednu z podstat sultanismu, neboť poskytuje vládci možnost svévolně manévrovat v oblasti vnitřní i zahraniční politiky země. Toto oportunistické lavírování má vládci či jeho zemi zajistit přízeň velmocí a přísun finančních prostředků. Domníváme se také, že chybějící ideologie působí jako stimul pro budování vládcova osobního kultu. Propracovaná ideologie je nahrazena *ad hoc* vytvářenými ismy pojmenovanými po jednotlivých sultanistických vládcích.

3.3.5 Kult osobnosti

Velmi podstatným rysem sultanistických režimů je také kult osobnosti, který okolo své osoby jednotliví političtí vůdci či vládci systematicky budují. Sultanističtí vládci zpravidla touží po postavení přirozeně charismatického vůdce. Často je to dáno skutečností, že oni sami příliš charismatičtí nejsou a tohoto svého nedostatku jsou si vědomi. Jako náhradu za charisma tak okolo své osoby začínají systematicky budovat kult. V rámci procesu budování osobního kultu si volí nejrůznější přezdívky či tituly, přejmenovávají města či jezera, pojmenovávají po sobě důležité dopravní tepny měst, letiště, vědecké a vzdělávací instituce či zdravotnická zařízení. Velmi často také představí svému národu určitý systém hodnot či myšlenek, který pak zpravidla po sobě také pojmenují (viz kapitola *Ideologická neukotvenost režimu*).

Za příklad aktivního budování kultu osobnosti můžeme považovat přejmenování měst či přírodních útvarů, ke kterému došlo v některých zemích, jejichž vládce bychom mohli označit za sultanistické. Linz uvádí, že např. karibská města Santo Domingo a Cabaret byla přejmenována po národních vůdcích na Ciudad Trujillo a Duvalierville. V Africe pak došlo k přejmenování Albertova a Edwardova jezera na Mobutuovo jezero (Lake Mobutu Sese Seko), resp. Jezero Idiho Amina. Ostrov Fernando Póo náležící Rovnikové Guineji byl přejmenován na Ostrov Macíase Nguemy.

Jak již jsme výše uvedli, kult osobnosti je budován také pomocí zveličování intelektuálních kvalit jednotlivých vládců. Jedná se zejména o jejich stylizaci do role velkých myslitelů, jejichž názory a myšlenky je třeba šířit mezi národem. Například v Íránu se obsah šáhovy publikace *Bílá revoluce* stal jedním z předmětů vyučovaných

na místních školách. Také konžský/zairský vládce Mobutu se dočkal své knihy nesoucí název *Velké texty Mobutismu*. Právě Mobutismus se stal od roku 1974 oficiální státní ideologií. Podobných projevů kultu osobnosti na ideologickém poli bychom samozřejmě našli více, ale domníváme se, že pro účely názornosti jsou výše uvedené příklady dostačující.

V úvodu této kapitoly jsme zmínili, že jednou ze součástí budování kultu osobnosti je také používání nových jmen a titulů ze strany sultanistických vládců. Výše jsme již pojednali o velmi pozoruhodném jménu zairského vládce Mobutua, ale také jiní sultanističtí vládci se honosili zajímavými tituly. Například Rafael Trujillo z Dominikánské republiky se nechal nazývat generalisimem a dobrodincem vlasti (ve španělském originále *benefactor de la patria*). Rumunský vládce Nicolae Ceaușescu začal používat titul vůdce (v rumunském originále *conducător*), kterým se nechal titulovat předválečný rumunský diktátor Ion Antonescu. Patrně nejdále zašel Macías Nguema, který „překonal všechny ostatní tvrzením o svém božství“ (Chehabi – Linz, 1998a: 14).

Není třeba dlouze zdůrazňovat, že budování kultu vládce představuje velmi podstatný rys sultanismu. Jak již jsme výše uvedli, budování kultu vládce velmi často nahrazuje chybějící režimní ideologii. Podle našeho názoru je právě budování osobního kultu vládce jedním z nejvíce viditelných projevů sultanismu. Jednotliví vládci si velmi často velikášskými projekty či netradičními oslovenými kompenzují nedostatek svého přirozeného charismatu.

3.3.6 Dynastické tendence

Dalším charakteristickým rysem sultanistického režimu jsou vysoce personalizované či přímo dynastické tendence jednotlivých vládců, což se projevuje snahou těchto jedinců o fixaci politické moci v rámci své rodiny – v podstatě lze hovořit o vytváření vládnoucích dynastií, které budou mít po generace pod kontrolou politickou moc v daném státě. Jaké jsou důvody pro budování vládnoucích sultanistických dynastií? Zřejmě se jedná o pocit sultanistických vládců, že mohou věřit pouze lidem ze svého příbuzenstva a nejbližším přátelům. Linz a Chehabi tento fakt vysvětlují tím, že většina sultanistických vládců vzešla ze skromných poměrů. Tento nízký společenský status byl důvodem přihlížení těchto mužů ze strany tradiční elity. Podle výše zmíněných autorů

nízký sociální status vládců a „jejich etnické a socioekonomické zázemí přímo podmínily jejich chování po uchopení moci“ (Chehabi – Linz, 1998a: 17).

Zapojení vládcovy rodiny se však neomezuje pouze na politickou oblast, ačkoliv v ní je zřejmě nejvíce patrné. Často se rodinní příslušníci zapojují také do sféry ekonomické, obsazují významné posty ve státních firmách a takto osobně profitují z budování vládnoucí dynastie. Zajímavostí je, že někdy vychází „tlak na sultanizaci režimu z rodiny autoritativního vládce spíše než od vládce samotného“ (Chehabi – Linz, 1998a: 17).

Příkladů sultanistických vládnoucích dynastií existuje hned několik. Určitě mezi ně lze zařadit rodiny Duvalierových na Haiti a Somozových v Nikaragui. V obou těchto případech došlo k předání moci z otce na syna. Někdy se důležitý vliv v rámci dynastie přenáší na vládcovu manželku. Jako příklad nám zde může posloužit významné postavení Ceaușeskovy manželky Eleny v Rumunsku. Podobná situace nastala také na Filipínách, kde se Imelda Marcosová stala členkou kabinetu a starostkou hlavního města. Skutečně zajímavým příkladem dlouhotrvající sultanistické dynastie držící se u moci až do současnosti může být rodina Nguema vládnoucí v Rovníkové Guineji. Zakladatel dynastie Macías Nguema se moci chopil roku 1968 poté, co země vyhlásila nezávislost na Španělsku, a následně se jmenoval doživotním prezidentem. Jeho vládu, mnohými označovanou za velmi brutální (Klíma, 2012: 377), ukončil vojenský převrat, který provedl roku 1979 Macíasův ambiciozní synovec Obiang Nguema, jenž jako prezident stále této malé africké zemi vládne. Motivem k provedení převratu byla zřejmě míra brutality, se kterou Macías Nguema vládl. Členové vládnoucí rodiny se obávali, že pokud by byl zakladatel dynastie svržen, přišli by o moc také oni, proto raději nepohodlného Macíase zbavili pozice vůdce (Meredith, 2011: 243).

Na závěr bychom měli poznamenat, že politické dynastie se objevují i v demokratických režimech – ať už máme na mysli příslušníky indické rodiny Nehrú-Gánghí či slavné americké politické klany Kennedyů či Bushů. Rozdíl mezi těmito politickými rodinami v demokratických režimech a sultanistickými vládnoucími dynastiemi spočívá v jejich nastolení. Zatímco členové politických rodin získávají svůj politický mandát ve volbách, příslušníci sultanistických dynastií jsou na svá místa v politické či ekonomické sféře nastolováni pouze na základě svého příbuzenského vztahu s vládcem.

Dynastické tendence jsou velmi pozoruhodným rysem sultanismu. Domníváme se, že právě tento rys je velmi úzce spjat s jinými charakteristickými rysy sultanismu – zejména kultem osobnosti, nepotismem a korupcí či fúzí veřejného a soukromého

prostoru. Podle našeho soudu je zde tedy velmi dobře vidět provázanost jednotlivých rysů. Vládce jako součást svého kultu ustavuje vládnoucí dynastií svých příbuzných, kterým předává kontrolu nad významnými úřady či obchodními společnostmi, jež jsou součástí vládcovy politicko-ekonomické domény vytvořené „privatizací“ veřejného prostoru.

3.3.7 Nepotismus a korupce

Sultanistické režimy vykazují velkou míru korupce a nepotismu. Právě nepotismus a korupce jsou důsledkem samotné podstaty režimu, neboť – jak jsme výše uvedli – vládce si loajalitu zajišťuje díky politice „odměn a trestů“. Právě na základě těchto dvou statků, které distribuuje v rámci společnosti podle své libovůle a osobního prospěchu, si vládce udržuje své mocenské postavení a tak v podstatě dodává režimu určitou – byť problematickou – legitimitu.

Jaké jsou nejčastější projevy nepotismu? Vládce na významné pozice v civilní správě, v armádě či v hospodářském sektoru dosazuje své příbuzné. Tímto způsobem tak nejen umožňuje členům své rodiny získat podíl na kořisti při porcování „zprivatizovaného“ veřejného prostoru – v podstatě tedy svou rodinu tímto způsobem korumpuje, ale také si zajišťuje jejich loajalitu, což může být pro přežití jeho režimu velmi podstatné. Linz a Stepan zároveň zdůrazňují, že vzhledem k tomu, že členové vládcovy rodiny se často podílejí na násilných represích vůči potenciálním odpůrcům režimu, není případná politická změna v jejich zájmu. Tímto způsobem tak pomáhají udržovat stabilitu stávajícího sultanistického režimu (Linz – Stepan, 2004: 158). Jako modelový příklad nepotismu lze zmínit situaci v Rovnické Guineji za vlády Macíase Nguemy, jenž do všech klíčových pozic ve státě dosadil příslušníky svého klanu Esengui.

Také korupce je jedním z typických projevů sultanismu. Sultanistický vládce korumpuje své příbuzné, vysoké úředníky, vysoké představitele armády či obchodní partnery. Někdy se lze setkat i s případy korumpování zahraničních diplomatů či vysokých státních představitelů. Prostředkem korupce může být udělování výnosných pozic ve státní správě, povyšování v rámci armády, neúměrně vysoké navyšování mezd, udělování pozemků či nemovitostí, předávání velmi hodnotných materiálních darů a samozřejmě „standardní“ úplatkářství prostřednictvím peněz. Korumpováním osob ve svém bližším či vzdálenějším okolí se vládce snaží zajistit stabilitu své pozice, loajalitu

korumpovaných či různé hospodářské výhody, které vedou čistě k jeho obohacení. Někdy může být korupční jednání motivováno i získáním mezinárodní ochrany.

Případů nepotismu a korupce bychom samozřejmě v sultanistických režimech našli velmi mnoho, ale vzhledem k obecné známosti a srozumitelnosti těchto pojmů se domníváme, že není třeba tuto problematiku dále rozvíjet. Podle našeho názoru představuje fenomén korupce jeden z hlavních definičních znaků sultanismu, neboť právě díky korupci (a nepotismu jako svébytné podobě korupce) udržuje vládce vlastní chod svého režimu.

3.3.8 Občasná manipulativní mobilizace

Politická mobilizace představuje jedno z hlavních kritérií, pomocí kterých Linz člení nedemokratické režimy. Pro sultanistické režimy je typická velmi nízká úroveň politické mobilizace společnosti s tím, že v případech, kdy je třeba posílit vládcův kult, může být společnost na přechodnou dobu velmi intenzivně zmobilizována (Hloušek – Kopeček – Šedo, 2011: 42). V takových sporadických případech se může jednat o oslavy různých výročí spojených s osobou politického vůdce či ceremoniály spojené s nastolováním vládce.

Podle Linze a Stepana je nízká úroveň mobilizace v sultanistických režimech způsobena zejména velmi nízkým stupněm institucionalizace režimu a jeho ideologickou neukotveností. Jak jsme již výše uvedli, sultanistické ideologie jsou většinou vytvářeny vládci *ex post*, tedy až v období po získání moci, a jejich mobilizační potenciál je velmi malý. Pokud již k určité politické mobilizaci dojde, velmi často v ní sehrávají klíčovou roli parastátní skupiny. Podle Linze a Stepana je tato „tendence používat parastátní skupiny přímo napojené na vládce k „šíření násilí a teroru proti komukoliv, kdo by oponoval vládcově vůli“ (Linz – Stepan, 2004: 164), nejpodstatnějším rysem, který odlišuje politickou mobilizaci v sultanismu od té v autoritarismu. Příkladem takovéto podoby sultanistické mobilizace může být vznik a využívání parastátních jednotek na Haiti za vlády Françoise Duvaliera. Iberoamerikanistka Markéta Křížová konstatuje, že ačkoliv na Haiti existovaly pravidelné vojenské a pořádkové síly, moc „převzaly soukromé oddíly podřízené přímo Duvalierovi, pro něž se vžil název *Tonton Macoutes* – toto jméno označuje postavu z haitského folklóru, Strašáka unášejícího děti. Charakterizovala je uniforma v podobě slunečních brýlí a nevybíravě

brutální postup vůči Duvalierovým oponentům, ať už skutečným nebo domnělým. *Tonton Macoutes* se stali ztělesněním násilné povahy režimu, který si své setrvání zajišťoval systematickým zastrašováním a vydíráním elitních vrstev, diplomatů, obchodníků i médií“ (Křížová, 2009: 73-74). S podobnými projevy násilí vůči domnělým oponentům režimu se lze setkat také během vlády Macíase Nguemy v Rovnickové Africe (Klíma, 2012: 377). Z hlediska fungování těchto parastátních skupin je klíčové, že se jedná o uskupení, která nedisponují žádnou institucionální autonomií. Ty skupiny nemají žádná obecná pravidla a procedury své fungování. Jedná se tedy pouze o „pouhý“ nástroj vládcovy vůle a moci (Linz – Stepan, 1996: 53).

Občasná manipulativní mobilizace obyvatelstva představuje poslední charakteristický rys sultanismu, který budeme v rámci analytické části diplomové práce zkoumat. Osobně se domníváme, že obecné vymezení tohoto charakteristického rysu může být poněkud ambivalentní vzhledem ke skutečnosti, že v některých sultanistických režimech politická mobilizace zcela chybí a obyvatelstvo je tak v podstatě udržováno v depolitizovaném stavu, v jiných režimech pak dochází k mobilizaci na základě budování vládcova osobního kultu. Tato mobilizace se může projevat nenásilně – například účastí na prorežimních manifestacích – či násilně za využití parastátních ozbrojených skupin (jak jsme výše ukázali na příkladu Haiti).

3.4. Shrnutí a vyhodnocení poznatků

V rámci teoretické části jsme vymezili koncept sultanismu, popsali jsme jeho genezi v kontextu Weberovy teorie patrimonialního panství, charakterizovali jsme Linzův přístup k tomuto konceptu a definovali jsme podobu ideálního typu sultanismu. Klíčový krok pro náš výzkum představuje vymezení osmi charakteristických rysů sultanismu. Domníváme se, že určení povahy analyzovaného režimu záleží právě na pečlivé validaci přítomnosti těchto charakteristických rysů.

Pokud se podíváme na jednotlivé rysy sultanismu, můžeme podle našeho názoru konstatovat, že pro sultanistický režim je charakteristický jejich komplexní výskyt. Tím chceme říci, že režim může být považován za sultanistický, pokud jsou všechny charakteristické rysy (či jejich drtivá většina) přítomny. Stranou ponecháme jejich míru, ta se samozřejmě může do určité míry odlišovat.

Domníváme se, že pokud bychom jednotlivé rysy posuzovali odděleně, dostali bychom nepřesný obraz daného politického režimu. S touto skutečností také souvisí vzájemná provázanost jednotlivých rysů sultanismu. Podle našeho soudu je zcela nepopíratelné, že svévolné vládnutí je velmi úzce spojeno s ideologickou neukotveností režimu. Chybějící ideologie zase velmi často ovlivňuje podobu a intenzitu budování vládcova osobního kultu. Svévolné vládnutí a vládcova nevypočitatelnost se projevují značnou mírou korupce a nepotismu. Takto bychom mohli pokračovat dále, ale soudíme, že naše myšlenka je jasná – v rámci analýzy politického režimu musíme vždy počítat s tím, že jednotlivé rysy sultanismu se často prolínají a navzájem se podmiňují.

Jak již jsme výše uvedli, velkým nebezpečím by bylo zkoumat jednotlivé rysy sultanismu izolovaně – odděleně a bez celkového kontextu. Vzhledem k výše řečenému je tedy podle našeho názoru velmi problematické a věcně zcela chybné považovat například režim, který vykazuje značné dynastické tendence, za sultanismus. Takový režim se sice může v určitých ohledech sultanismu přibližovat (dynastické tendence, nepotismus, osobní vláda), ale na druhou stranu v jiných aspektech se od sultanického režimu velmi odlišuje (silné ideologické ukotvení, velmi intenzivní politická mobilizace).¹⁵ Takový režim může být označen za režim se sultanistickými tendencemi, určitě však není možné zařadit ho mezi plně sultanistické režimy.

Celkově soudíme, že Linzův koncept sultanismu představuje velmi vhodný nástroj k určení povahy nedemokratických politických režimů, které svým charakterem neodpovídají dichotomii totalitarismus – autoritarismus. Vymezením sultanismu Linz upozornil na skutečnost, že charakter těchto režimů a logika jejich fungování jsou od totalitních a autoritativních režimů zcela odlišné.

¹⁵ Podle našeho názoru může být napříkladem takového režimu komunistická KLDR, kde se vláda sice dědí z otce na syna, existuje tam nepotismus a korupce, ale na druhé straně režim disponuje ideologií a obyvatelstvo je pravidelně politicky mobilizováno.

Analytická část

4. Metodologie výzkumu

Jak již bylo předesláno v úvodní části předkládané diplomové práce, analýza politického režimu ve Středoafričké republice během období vlády Jeana Bédela Bokassy bude podložena elementárním kvantitativním výzkumem. V rámci analýzy bude každému charakteristickému rysu sultanismu připisována určitá hodnota – dva body v případě přítomnosti daného rysu v Bokassově režimu, jeden bod v případě částečné přítomnosti a žádný bod v případě nepřítomnosti daného rysu. Celkový součet hodnot bodů jednotlivých rysů sultanismu bude posléze porovnán s následující stupnicí:

- sultanistický režim (režim téměř odpovídá Linzově definici ideálního typu sultanistického režimu – lze konstatovat, že režim vykazuje přítomnost všech (či téměř všech) charakteristických rysů sultanismu – bodová hodnota 16 - 11
- nedemokratický režim se sultanistickými rysy (režim částečně naplňuje definiční znaky sultanistického režimu, ale přítomnost jednotlivých charakteristických rysů může být slabá či marginální – v každém případě lze říci, že přítomnost sultanistických rysů není pro povahu režimu zcela určující, tento režim v daném okamžiku pouze vykazuje některé sultanistické tendence)¹⁶ – bodová hodnota 10 - 5
- nedemokratický režim nesultanistického typu (režim zásadně neodpovídá definici ideálního typu sultanistického režimu, jedná se o nedemokratický režim jiného typu) – bodová hodnota 4 - 0

Na základě výsledků srovnání hodnot získaných během analýzy Bokassova režimu s hodnotami uvedenými ve výše uvedené stupnici budeme schopni zodpovědět výzkumnou otázku - „byl režim Jeana Bédela Bokassy vládnoucího dnešní Středoafričké republiky mezi lety 1966 a 1979 režimem sultanistickým?“.

Připomeňme si, jaké charakteristické rysy sultanismu budeme v kontextu Bokassova režimu analyzovat. Jedná se o:

- osobní vládu

¹⁶ Z výzkumného hlediska by bylo velmi zajímavé zkoumat nedemokratické režimy se sultanistickými rysy v dlouhodobé perspektivě. Takový výzkum by nám umožnil pozorovat a analyzovat jakousi evoluci sultanismu (pokud by se zkoumaný nedemokratický režim vydal směrem k sultanismu).

- fúzi veřejného a soukromého prostoru
- svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci
- ideologickou neukotvenost režimu
- kult vládcovy osobnosti
- dynastické tendence
- nepotismus a korupci
- občasnou manipulativní mobilizaci

5. Analýza středoafriického politického systému za Bokassovy vlády

5.1 Středoafriická republika – historický a geografický exkurz

Středoafriická republika leží – jak již samotný název země napovídá – ve střední části afrického kontinentu. Jedná se o vnitrozemský stát, který sousedí s Čadem na severu, Súdánem a Jižním Súdánem na východě, Demokratickou republikou Kongo na jihu a republikou Kongo a Kamerunem na západě. Celková populace Středoafriické republiky čítá více než 5 milionů obyvatel, kteří pocházejí z různých etnických skupin – mezi ty nejpočetnější řadíme etnika Gbaja (33% obyvatelstva), Banda (27%), Manza (13%), Sara (10%) a Mboum (7%). Z hlediska náboženského je společnost rozdělena mezi vyznavače tradičních (či domorodých) náboženských kultů (35%), protestanty (25%), katolíky (25%) a muslimy (15%). Hlavním městem země je Bangui (cca 740 000 obyvatel) situované na jihozápadě země poblíž hranice s Demokratickou republikou Kongo

Chceme-li se zabývat Bokassovým režimem ve Středoafriické republice, musíme se alespoň letmo zmínit o dějinách této země a historických kořenech politického režimu, který Jean Bédel Bokassa v 60. letech 20. století ustavil.

Území dnešní Středoafriické republiky se v průběhu dějin stalo objektem zájmů různých afrických kmenů a vládců, kteří zde nacházeli zejména zdroj otroků. Podle portugalských zpráv ze 17. století byl právě obchod s otroky velmi typický pro tuto oblast (Kalek, 1971: 15). Situace v následujících stoletích nebyla jiná – na území dnešní Středoafriické republiky neustále probíhaly kmenové války a také otrokářství se tu i nadále velmi dařilo. Za této konstelace se podařilo některým schopným vojenským velitelům budovat různé politické útvary, jež pak mohly čelit i snahám o kolonizaci. Příkladem takového vůdce může být Rábih, voják, který sloužil súdánskému obchodníkovi s otroky Zubairovi Rahmovi. Tento muž byl schopen ustavit velkou říši sahající od území Dár-Fertít až k řece Ubangi a dlouhodobě odolávat evropským koloniálním ambicím (Hrbek, 1966: 240).

Do hledáčku Evropanů se toto území dostává až na konci 19. století, tedy v průběhu vrcholící rvačky o Afriku. Velmocí, která se rozhodla toto území kolonizovat, se stala Francie, přičemž je třeba zdůraznit, že hlavním důvodem francouzské přítomnosti v této oblasti bylo odříznout Němcům přístup k řece Kongo. V roce 1889 založili Francouzi svou základnu Bangui na pravém břehu řeky Ubangi. Evropští dobyvatelé se při

svém postupu relativně často utkávali s africkými kmeny – k takovým střetům došlo například roku 1891, kdy Pierre S. Brazza narazil na budoucím kamerunsko-středoafrickém pomezí na bojovníky středoafrických kmenů. Francouzi se také opakovaně střetli s výše zmíněným Rábihem a jeho vojsky.

Francouzská kolonie pod názvem Ubangi-Šari, jež se kvůli své vnitrozemské poloze a nedostatku komunikací netěšila příliš velkému zájmu, byla vyhlášena roku 1894 po náročných jednáních o sporné hranici na řece Kongo s belgickým králem Leopoldem II. (Pakenham, 1991: 450). Roku 1906 bylo toto území spojeno se sousedním Čadem, přičemž mezi lety 1910-1915 nesla nově vzniklá kolonie název Ubangi-Šari-Čad. Samostatnou správu získala Ubangi-Šari v roce 1915 (Klíma, 2012: 185-186). V meziválečném období tvořila kolonie Ubangi-Šari společně s Gabonem, Čadem a Středním Kongem vyšší koloniální celek nazývaný Francouzská rovníková Afrika. Ubangi-Šari představovalo jednu z nejméně rozvinutých oblastí pod francouzskou kontrolou, přičemž ke stabilizaci koloniálního režimu v této oblasti došlo až ve 30. letech 20. století, kdy byla vybudována základní infrastruktura. Zároveň došlo k pacifikaci kmene Gbaya, který mezi lety 1928 a 1932 vedl boj proti koloniálním autoritám (Klíma, 2012: 240).

Během 2. světové války Ubangi-Šari podporovalo De Gaulleovu Svobodnou Francii (Fiala, 2012: 122). Po druhé světové válce došlo v Ubangi-Šari k intenzifikaci politické činnosti, jejímž nejvýznamnějším plodem bylo v roce 1946 založení Hnutí za sociální emancipaci černé Afriky (MESAN), za nímž stál Barthélémy Boganda. Tento charismatický politik, jenž byl na základě síly své osobnosti schopen sjednotit rodící se středoafrickou politickou reprezentaci (Kalck, 1971: 71-79), se stal premiérem roku 1957, když byla kolonii poskytnuta částečná samospráva. Od roku 1958 bylo Ubangi-Šari autonomní republikou v rámci Francouzského společenství. Boganda, jehož zásluhou získala budoucí nezávislá republika ústavu obsahující všechny základní prvky demokracie (Kalck, 1971: 105), však zemřel při leteckém neštěstí roku 1959, takže se nedočkal vyhlášení nezávislosti země pod názvem Středoafrická republika, ke kterému došlo 13.8.1960 (Klíma, 2012: 298-299). Vývoj následující po vyhlášení nezávislosti byl samozřejmě velmi obtížný a došlo během něho k některým velmi pozoruhodným obdobím.

Po Bogandově smrti se v politickém boji prosadil David Dacko, Bogandův synovec, který se označil za duchovního dědice tohoto významného politika (Kalck: 1971: 107). Dacko se během prvních let v roli prezidenta pokusil upevnit svou politickou moc,

což se mu podařilo zejména díky rozpuštění všech opozičních politických stran. Jedinou stranou, která byla zcela logicky pod Dackovou kontrolou, se stal výše zmíněný MESAN (Fiala, 2012: 123). Dackovi se však nepodařilo konsolidovat středoafriické hospodářství a ekonomická situace země se stále zhoršovala (Kalek, 1971: 124-127). Stále se horšící ekonomická situace země a celková nespokojenost s Dackovou vládou nakonec vedly k vojenskému převratu, který provedl 31. prosince 1965 Jean Bédel Bokassa – velitel generálního štábu středoafriické armády a Dackův bratranec (Fiala, 2012: 123).

Léta 1966 až 1979, tedy námi analyzované období, kdy zemi vládl Bokassa, představují zřejmě mezinárodně nejvíce sledované a analyzované období středoafriických dějin. Tento profesionální voják si celý stát v podstatě privatizoval – státní finance a zdroje využíval jako své osobní (Záhořík, 2012: 50). Neblaze proslulým vrcholem Bokassovy vlády se stalo vyhlášení Středoafriického císařství a následná korunovace, při níž diktátor usedl dne 4.12.1977 na císařský trůn jako císař Bokassa I. Bokassův režim byl svržen francouzskou vojenskou intervencí v září 1979. Ještě téhož roku došlo k obnově republikánského zřízení pod vedením prezidenta Davida Dacka, ale ani tento krok nezajistil zemi stabilitu, neboť již roku 1981 došlo k vojenskému převratu, během něhož se moci chopil André Kolingba, který diktátorsky vládl až do prezidentských voleb v roce 1993, kdy byl zvolen Ange-Félix Patassé.

Koncem 90. let 20. století se stále častěji objevovaly politické spory mezi obyvateli severních a jižních oblastí. Tyto střety postupně získávaly podobu ozbrojených šarvátek. Velmi složitá a nepřehledná politická situace vyústila v další státní převrat provedený březnu 2003, kdy se vlády ujal François Bozizé, a následnou občanskou válku, která vypukla v listopadu 2004. Válka byla sice ukončena v dubnu roku 2007, ale Středoafriická republika byla i nadále zmítána politickými, ekonomickými a sociálními problémy, jež vyústily na počátku roku 2013 v nový občanský konflikt (Herbert – Dukhan – Debos, 2013: 13-14). Vidíme tedy, že minulost, současnost a budoucnost této země chycené v pasti chudoby (blíže viz Collier, 2009: 33-96), byla, je a zřejmě stále bude velmi nejistá.

5.2 Jean Bédel Bokassa – osobní portrét¹⁷

Podívejme se však přímo na osobu samotného tvůrce politického režimu, o němž hovoříme – Jeana Bédela Bokassu. Tento středoafriický diktátor se narodil 22. února 1921 jako syn náčelníka vesnice Bobangui Mindogona Mgboundouloua, ale již ve věku dvanácti let osiřel poté, co byl jeho otec ubit k smrti kvůli svému postoji vůči ve své podstatě nuceným pracem, které museli vykonávat obyvatelé Bobangui ve prospěch francouzské dřevařské společnosti Forestière. Mgboundoulou se svých soukmenovců zastal a rozhodl se dále neposlouchat francouzská nařízení. Toto chování však bylo ze strany francouzských úřadů vnímáno jako projev rebélie, kterou je třeba tvrdě potrestat. Mgboundoulou byl usmrčen výše zmíněným způsobem, přičemž je třeba zdůraznit, že jeho smrt velmi výrazně poznamenala celou rodinu – již týden po smrti Bokassova otce zemřela také jeho matka Marie Yokowo, která se nedokázala smířit se ztrátou svého muže a spáchala sebevraždu. Bokassa se tak během několika málo dní stal sirotkem, s čímž se jen velmi těžko vyrovnával. Jeho výchovy se po smrti rodičů ujali prarodiče, kteří se rozhodli vzdělat chlapce ve francouzském duchu a začali ho posílat do misijních škol, kde Bokassa získal své vzdělání. Nejdříve studoval na École Sainte-Jeanne d'Arc v Mbaiki, později navštěvoval École Saint-Louis v Bangui. Vzhledem k Bokassově zálibě ve studiu francouzské mluvnice začalo okolí mladému studentovi říkat Jean Bédel podle autora jedné z učebnic této lingvistické disciplíny. V roce 1939 Bokassa dokončil školu a následně na radu svého děda M'Balangy vstoupil do Francouzské koloniální armády, v níž se zaskvěl především během bojů v Indočíně¹⁸ – byl několikrát vyznamenán¹⁹ a ve francouzské vojenské hierarchii dosáhl hodnosti kapitána. 1. ledna 1962 Bokassa opustil francouzského ozbrojené síly a následně vstoupil do formující se armády Středoafriické republiky. Jakožto bratranec prezidenta Davida Dacka a synovec hlavního tvůrce nezávislého státu Barthélémyho Bogandy a válečný veterán byl Bokassa pověřen vybudováním funkčního vojska. Význam ambiciózního vojáka pozvolna rostl. Roku 1964 byl Bokassa povýšen na plukovníka a stal náčelníkem štábu středoafriické armády. Bokassových ambicí si pomalu začalo všimnat prezidentovo okolí,

¹⁷ Pokud není uvedeno jinak, vychází text této kapitoly z publikace Briana Titleyho *Dark Age: The political Odyssey of Emperor Bokassa* (Titley, 2002).

¹⁸ Během svého pobytu v Indočíně se Bokassa oženil s vietnamskou dívkou Nguyen Thi Hué, která mu porodila dceru Martine (Meredith, 2011: 227).

¹⁹ Bokassa získal za své služby ve francouzské armádě Válečný kříž (Croix de guerre) a stal se nositelem státního vyznamenání Řádu čestné legie (Légion d'honneur) (Law, 2011: 114).

ale sám Dacko případnou hrozbu převratu bagatelizoval s tím, že jediné, co Bokassu zajímá, je sbírání medailí a metálů. Na provedení převratu byl prý Bokassa podle svého bratrance příliš hloupý (Péan, 1977: 15). Ačkoliv Dackovi spolupracovníci nakonec prezidenta přesvědčili, aby Bokassovi aktivně čelil²⁰, ke státnímu převratu nakonec došlo. Celý rok 1965 byl poznamenán politickým napětím. Ekonomice se nedařilo, státní správa se začala rozpadat a společnost projevovala značnou nespokojenost s Dackovou vládou. Vzhledem k tomu, že hrozba převratu byla stále aktuálnější, rozhodl se prezident čelit situaci tím, že na Bokassovo místo dosadí sobě oddaného šéfa četnictva Jeana Izama s tím, že Bokassa bude degradován a uvězněn (Kalck, 1971: 153). Včasné varování však Bokassu zachránilo a umožnilo mu provést za asistence kapitána Alexandra Banzy státní převrat, ke kterému došlo v noci 31. prosince 1965, po němž se chopil moci.²¹

Jean Bédel Bokassa vládl Středoafričké republice mezi lety 1966 a 1979. Období jeho vlády je vnímáno jako jeden z typických afrických příkladů vlády despotického vojáka, ačkoliv zejména v počáteční fázi budila Bokassova vláda celkem značné naděje. Například Thomas O'Toole k tomuto tématu poznamenává, že Bokassa „zahájil výstavbu velkého betonového centrálního tržiště v Bangui, zajistil provoz hromadné dopravy tím, že objednal autobusy z Francie, svou první prezidentskou výplatu daroval hlavní nemocnici v Bangui, finančně podpořil dva národní taneční orchestry, zaplatil v hotovosti dluh, který měli středoafričtí řezníci u čadských chovatelů dobytka“ (O'Toole, 1997: 50). Počáteční naděje však rychle zmizely a Bokassa se začal chovat jako skutečný africký nedemokratický vládce. Povýšil se na generála, následně se prohlásil doživotním prezidentem. Vrcholem všeho bylo zrušení republikánského zřízení a nastolení Středoafričkého císařství, v jehož čele samozřejmě stál Jean Bédel Bokassa jako císař Bokassa I. Korunovace, která byla s nastolením císaře spojena, zruinovala rozpočet již tak velmi chudé země. Roku 1979 došla trpělivost s diktátorovými výstřelky i Bokassovu tradičnímu spojenci a ochránci – Francii. Poté co vešlo v obecnou známost, že Bokassa nechal zavraždit (často ubít k smrti) stovky mladých lidí, kteří protestovali proti císařskému ediktu nařizujícímu školnímu žactvu zakoupení nových školních uniforem, jež vyráběly firma vlastněná Bokassovou rodinou (Meredith, 2011:

²⁰ Podle Dackových spolupracovníků bylo třeba vzdálit Bokassu od armády. Z tohoto důvodu byl Bokassa jmenován členem vlády. Navíc byly ustaveny jednotky četnictva, které nespádaly pod Bokassovo velení.

²¹ Období Bokassovy vlády bude rozebráno odděleně v kapitole věnované analýze sultinistických rysů Bokassova režimu.

229-230), došla i francouzským politikům trpělivost.²² Byli to právě francouzští výsadbáři, kdo ukončil Bokassovu vládu. 20. září 1979 v rámci „Operace Barracuda“ obsadilo francouzské komando klíčová místa v zemi a navrátilo do úřadu bývalého prezidenta Davida Dacka. Bokassa, který se tou dobou nacházel na zahraniční cestě, tak přišel o své impérium (Nugent, 2012: 231).

Po svém sesazení pobýval Bokassa nejprve čtyři roky v Abidžanu, následně se pak usadil ve Francii, kde získal díky své dlouholeté službě ve francouzských ozbrojených silách politický azyl. Ačkoliv byl bývalý císař ve Středoafričské republice v prosinci roku 1980 v nepřítomnosti odsouzen k smrti kvůli četným vraždám svých politických odpůrců, roku 1986 se do své rodné země vrátil. Okamžitě po svém příletu do Bangui byl Bokassa zatčen a následně postaven před soud, který potvrdil již dříve vyneseny rozsudek smrti. Tento rozsudek byl nejdříve změněn na doživotí a poté na dvacet let vězení (Law, 2011: 120). Po všeobecné amnestii vyhlášené prezidentem Kolingbou byl Bokassa 1. srpna 1993 propuštěn na svobodu a zbytek trestu mu byl prominut. Bokassovu životní pouť zakončil infarkt 3. listopadu 1996 v Bangui. Bokassa zemřel v sedmdesáti pěti letech v přesvědčení, že je třináctým apoštolem. Zanechal za sebou sedmnáct vdov a padesát přiznaných potomků a velmi rozporuplné dědictví. Ač je Bokassa obecně pokládán za nelidského diktátora ovbiňovaného kromě jiného z kanibalismu, v roce 2010 byl středoafričským prezidentem Françoisem Bozizém plně rehabilitován. Bozizé, který akt Bokassovy rehabilitace spojil s oslavami výročí padesáti let nezávislosti Středoafričské republiky, prohlásil, že bývalý středoafričský císař vykonal mnoho pro lidstvo a stal se všemi uznávaným budovatelem národa. Bozizé si však zároveň během předávání státního vyznamenání Bokassově vdově Catherine posteskyl, že její zesnulý manžel „budoval zemi, ale my jsme to, co on vybudoval, zničili“ (BBC, 2010).²³

5.3 Analýza Bokassova režimu z pohledu konceptu sultanismu

V následující části diplomové práce budeme analyzovat přítomnost či absenci jednotlivých charakteristických rysů sultanismu během období Bokassovy vlády mezi lety 1966-1979. Jako zdroj dat nám poslouží publikace věnované dějinám Středoafričské re-

²² Francouzská média dala Bokassovi přezdívku „Řezník z Bangui“ (Meredith, 2011: 230).

²³ Dostupné na: <http://www.bbc.com/-news/world-africa-11890278>, ověřeno k 6.6.2015.

publiky či biograficky zaměřené statě zaobírající se přímo osobou Jeana Bédela Bokassy. Jednotlivým rysům sultanismu bude podle výše uvedené hodnotící škály udělována bodová hodnota – dva body v případě nesporné přítomnosti daného sultanistického rysu, jeden bod v případě jeho přítomnosti s omezenou relevancí pro celkovou podobu režimu a nula bodů v případě absence daného rysu sultanismu.

5.3.1 Osobní vláda

Osobní vláda představuje zcela zásadní rys sultanistického politického režimu. Vládce se stává centrem politického režimu. Rozhoduje o všem, určuje vnitropolitické i zahraničněpolitické směřování státu. Zosobňuje stát. Disponuje neomezenou vládou nad státní správou, armádou i obchodními záležitostmi. Bylo tomu tak i v Bokassově případě?

Jean Bédel Bokassa začal hned po převratu budovat politický režim založený na své osobě, ačkoliv jeho proklamace působily zcela protichůdně – Bokassa sliboval volby a prohlašoval, že jeho zájem o politické záležitosti je skutečně velmi malý (Titley, 2002: 34).²⁴ Pierre Kalck uvádí, že Bokassa při svých vystoupeních zdůrazňoval, že on sám je voják, ne politik. Jeho cílem je nastolení pořádku v zemi a obnovení hospodářského růstu. Jakmile bude těchto cílů dosaženo, budou vypsány volby, kterých se bude moci zúčastnit i sesazený prezident David Dacko (Kalck, 1971: 155). Velmi záhy však byla tato rétorika opuštěna a Bokassa se soustředil na budování své osobní vlády. Hned po převratu došlo k ustavení nové vlády – Revoluční rady, v jejímž rámci se četných portfejí (viz níže) chopil sám Bokassa. Následně zrušil Národní shromáždění – politickou instituci, kterou shledal zcela bezvýznamnou. Bokassa označil legislativní těleso za mrtvý orgán, který již více nereprezentuje lid. Podle Pierra Kalcka se Bokassa ve své kritice zaměřil také na funkcionáře vládnoucí strany MESAN, které označil za bandu zlodějů a podvodníků (Kalck, 1971: 156). Později několikrát změnil text ústavy, což však nemělo žádný praktický význam, neboť ústava sloužila pouze jako určitá fasáda režimu – reálně nebyla dodržována a respektována. Jedním centrem politické moci se stal sám Bokassa. Zřejmě nejlépe popsal situaci Didier Bigo, který Bokassu přirovnal ke středu středoafriického vesmíru (Bigo, 1989: 59). Jinými slovy celý poli-

²⁴ V počáteční fázi byl Bokassův režim vnímán zahraničními vládami (zejména tou francouzskou) jako stabilní (Reid, 2011: 281).

tický systém byl pod kontrolou vládce (Perlmutter, 1981: 41). Podle Didiera Niewiadowskiho tak Bokassa vytvořil politický režim, který se vyznačoval despotickým a schizofrenním výkonem moci, vládou chamtivosti a pohrdáním právem. V důsledku této politiky se ve společnosti široce rozvinula anomie a apatie (Niewiadowski, 2014: 1). Taková společnost se samozřejmě bez větších protestů podrobila Bokassově vůli.

Středovost Bokassovy pozice velmi názorně ilustruje seznam funkcí, kterých se sám vládce ujal – Emmanuel Germain uvádí, že kromě pozice hlavy státu vykonával Bokassa od svého nástupu k moci také roli ministra financí, spravedlnosti a vnitra. V roce 1968 se ujal vedení ministerstva informací, v roce 1970 pak přidal další portfeje – zemědělství, zdravotnictví a obyvatelstva. V roce 1971 se chopil vedení ministerstva civilního a vojenského letectví a o dva roky později převzal osobní kontrolu nad ministerstvy veřejné služby a sociálního zabezpečení. V roce 1974 pak ještě přibýly rezorty dopravy, obchodu a průmyslu (Germain, 2000: 60). Vládní pozice, které nebyly pod Bokassovou přímou osobní kontrolou, byly přiděleny vládcovým blízkým příbuzným či loajálním přátelům. Tato kumulace funkcí se velmi negativně projevovala během Bokassových relativně častých zahraničních cest – když nebyl vládce přítomen, správa země byla bez nadsázky paralyzována. Podle Pierra Saulniera se Bokassa stal tím, kdo „rozhoduje o všem a podepisuje každý papír“ (Saulnier, 1998: 106).

V souvislosti s výkonem politické moci je třeba zmínit jeden zajímavý rys Bokassova systému. Didier Bigo v tomto kontextu hovoří o duální správě (ve francouzském originále *double administration*), která se projevovala tím, že kromě oficiálně ustanovených úředníků existovali ještě tzv. informátoři a poradci, jejichž úkolem byl dohled na přidělené úředníky či politiky (většinou byli „nasazováni“ na ministry). Účelem tohoto systému duální správy bylo posílit dohled nad případnými politickými rivaly a maximalizovat kontrolu výkonu politické moci (Bigo, 1989: 136).

Výše zmíněný seznam funkcí a rolí, kterých se Bokassa chopil, působí velmi pozoruhodně. V systému reálně fungujících politických institucí by zřejmě nebylo možné, aby jedna osoba vykonávala téměř veškerou vládní agendu. Podle Paula Nugenta charakterizovala Bokassův režim právě absence funkčních institucí. Tyto politické instituce byly nahrazeny vysoce personalizovanými vztahy, jejichž základem se stala závislost na osobě vládce. Tato situace vyústila v privatizaci moci, která měla dvojitý důsledek pro celou společnost – jednak došlo k proměně veřejných či úředních vztahů ve vztahy soukromé a personalizované (spíše než všeobecné záležitosti se řešily věci partikulární) a dále se rozmohly neblahé sociální jevy (sledující právě nejruznější

partikulární zájmy) – korupce, nepotismus, klientelismus a tribalismus (Germain, 2000: 72).

Doživotní prezident a později císař vykonával svou vládu pomocí vydávání osobních dekretů, což bylo vzhledem ke skutečnosti, že rozpustil zákonodárny sbor, zcela logické. Těmito dekrety již od samého počátků své vlády ovlivňoval podobu každodenního života středoafričských obyvatel. Pověstným se stal například dekret nařizující všem mužům i ženám mezi osmnácti a padesáti pěti lety povinnost doložit, že jsou zaměstnaní. Pokud někdo nebyl schopen úřadům předložit doklad o svém zaměstnání, hrozil mu trest vězení. Jiným dekretem pak zavedl tresty pro rodiče, kteří by zasahovali (omezovali) do vzdělávání svých dcer (Titley, 2002: 35). Velkou míru mezinárodní nevole Bokassa sklídl v roce 1972 po zavedení dekretu, na jehož základě byly změněny tresty za krádeže. Podle prezidentova dekretu měli být zloději zmrzačeni – uřezáním uší a horních končetin. Součástí trestů za krádeže se stalo také bití a vystavování přistižených zlodějí na veřejných místech v metropoli Bangui (Saulnier, 1998: 109). Po vyhlášení císařství se z prezidentských dekretů staly císařské edikty – tento název můžeme považovat za další důkaz Bokassova velikášství. Jeden z těchto císařských ediktů se stal vládcí osudným. Jednalo se o císařský edikt, který nařizoval školní mládeži zakoupení uniforem vyráběných a distribuovaných císařovými blízkými. Po zveřejnění ediktu došlo k proticísařským protestům, které nechal Bokassa velmi tvrdě potlačit. Výsledkem bylo několik stovek mrtvých studentů. Násilným potlačením demonstrací a následným mučením a vražděním studentů si Bokassa proti sobě popudil i svého tradičního spojence – Francii. Politická reprezentace bývalé koloniální metropole rozhodla, že Bokassův čas se naplnil a vojenským zásahem císaře zbavila trůnu (Saulnier, 1998: 111).

Bokassa se však nespokojil s pouhou rolí zákonodárce – velmi často se stával také vykonavatelem trestů. Nezřídka se sám zbavoval svých oponentů či lidí, kteří ztratili jeho přízeň. Nejčastěji byli tito jedinci ubiti Bokassovou vycházkovou holí, kterou sám Papa Bok – jak si Bokassa nechával říkat – označoval jako *canne de justice* – hůlku spravedlnosti. Každý, kdo se ocitl v jejím dosahu, se mohl právem cítit v ohrožení, pokud Bokassa usoudil, že ho daný jedinec nějakým způsobem zklamal (Titley, 2002: 46). Ubít člověka vycházkovou holí vyžaduje značně brutální povahu. A takovým charakterem Bokassa skutečně disponoval.

Brutalita byla pevnou součástí jeho osobní vlády. Bokassa si brutalitou zajišťoval své osobní postavení. Samuel Decalo v kontextu Bokassovy brutality konstatuje, že vy-

užívání vražd k vyřizování politických a osobních účtů začalo hned po převratu na přelomu let 1965 a 1966. „Nejprve byl eliminován šéf policie, Bokassův hlavní rival, následovala série selektivních vražd a brutálního bití mnoha těch (expatrioti z něho nebyli vyloučeni), kteří se s nedostatečnou úctou vyjadřovali o vládcových profesionálních a/nebo intelektuálních schopnostech. Mezi těmito lidmi byli také ti, kteří se otevřeně smáli Bokassově medajlemi vykládané uniformě v Dackově éře. Během své vlády se choval nemilosrdně ke svým pomocníkům - ti, kteří byli shledáni nedůvěrohodnými, byli posíláni vstříc popravčím četám v odlehlých vojenských posádkách. Nesmyslná vražda syna (nemluvněte – pozn. autora) jeho nedávno popraveného zetě Fidela Obroua (kvůli pokusu o převrat) byla další ukázkou Bokassovy brutality” (Decalo, 1985: 223).

Příklady vládcova brutálního chování existuje celá řada – ty nejpádňější byly objeveny po Bokassově sesazení. V jeho císařské rezidenci byla nalezena zmrzačená těla, která s největší pravděpodobností patřila Bokassovým politickým oponentům. Dvě těla, jimž chyběly některé údy, byla nalezena v lednici – (nejen) na základě tohoto nálezu byl sesazený císař posléze obviněn z kanibalismu.²⁵ Lidské ostatky byly nalezeny také v rybníčku ve Ville Kolongo. Jednalo se o kosterní pozůstatky zhruba třiceti osob, které byly na Bokassův příkaz předhozeny krokodýlům jako jejich potrava (Meredith, 2011: 230). Patrně není třeba přidávat další příklady Bokassovy bestiality a brutality, výše uvedené skutečnosti jsou dostatečně výmluvné.

V kontextu osobní vlády lze konstatovat, že Bokassův režim splňuje všechny znaky tohoto charakteristického znaku sultanismu. Bokassa postupně zlikvidoval zavedené politické instituce a zavedl systém své samovlády. V Bokassově režimu sice existovala vláda, ale drtivou většinou ministerských portfejí držel sám vládce. Do správy těch ministerstev, která nebyla pod jeho nominální gescí, pak Bokassa samozřejmě také zcela zásadně zasahoval, takže můžeme říci, že celý systém vládního rozhodování řídil on sám. Svou ústřední a zcela nepostradatelnou pozici v rámci politického systému Bokassa zdůraznil tím, že se prohlásil nejdříve doživotním prezidentem a následně císařem – vtělením středoafriického národa. Svou vládou vykonával vydáváním prezidentských dekretů, které přímo reflektovaly vládcovu vůli. Se svými politickými odpůrci se Bokassa vyrovnával za pomoci značné brutality – velmi často je nechával

²⁵ Skutečnost, že součástí Bokassových jídelních návyků byla konzumace lidského masa, potvrdil bývalý středoafriický prezident David Dacko. Bokassa však toto obvinění vždy důsledně odmítal (Meredith, 2011: 230).

uvěznit, mučit a následně zavraždit. Někdy se poprav či vraždění účastnil, některé jedince sám zbavil života.

Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.2 Fúze veřejného a soukromého prostoru

Fúze veřejného prostoru se soukromou sférou vládce je také jedním z hlavních charakteristických rysů sultanismu. Vládce pojímá celou zemi jako svou vlastní doménu a podle této představy se také chová. Státní finance slouží jako jeho osobní prostředky, státní úředníci jsou využíváni k plnění vládcovy osobní agendy. Patrně nejvhodnějším výrazem pro tuto fúzi veřejného a soukromého prostoru, který umožňuje vládcovi si zcela beztrestně osvojovat a následně zneužívat státní finance, je kleptokracie.

Bokassův režim zcela jistě splňuje definiční znaky takového kleptokratického režimu. Bokassa se sice na počátku své vlády snažil o racionalizaci státních výdajů spojenou s modernizací země, ale velmi záhy tento politický kurz opustil a vydal se směrem zcela opačným - ke zneužívání státních financí. Díky Bokassově politice zneužívání státních prostředků se středoafričké veřejné finance nacházely ve stavu permanentní krize. Podle Emmanuela Germaina Bokassa vůbec nebral v úvahu rozdíl mezi veřejnými (či státními) fondy a svými soukromými účty. Pokud vládce potřeboval finanční prostředky, bez skrupulí sáhl do státní pokladny (Germain, 2000: 79). Například Bokassova císařská korunovace, jež stála státní pokladnu více než třetinu ročního rozpočtu země, způsobila, že stát nebyl schopen vyplácet mzdy zaměstnancům ve veřejné sféře. Problém vyřešila až finanční pomoc poskytnutá Francií (Nugent, 2012: 230).

Finanční pomoc, která směřovala do Středoafričské republiky, se také často stávala Bokassovou „kořistí“. Pierre Saulnier uvádí, že „dary poskytnuté státu byly považovány za osobní dárky pro vládce. Mezi takovými dary byla například letadla darovaná Francií, které císař pronajímal své zemi za účelem osobního zisku“ (Saulnier, 1998: 107-108).

Již jsme hovořili o tom, že Bokassa vytvořil politický režim, jeho středem byl on sám. To samé platí o sféře hospodářské. Státní pokladnu využíval zcela podle své libovůle a ze státních prostředků financoval své soukromé společnosti, kterým zajistil monopol v oblastech jejich působení (příkladem může být výroba cementu). Tyto

Bokassovy společnosti byly navíc vyňaty z povinnosti odvádět státu daně a poplatky. Bokassa také velmi často nutil manažery zahraničních společností působících na středoafričtém území, aby platili mzdy vládním úředníkům (Nugent, 2012: 229). Někdy docházelo na Bokassův příkaz i ke konfiskacím soukromého majetku. Tyto konfiskace byly často zacíleny na francouzské společnosti a jejich cílem bylo získání finančních prostředků od francouzské vlády (Titley, 2002: 81; Saulnier, 1998: 107).

Nejlepším důkazem existence kleptokracie může být pohled na Bokassovy bankovní účty. Středoafričtý vládce během svého pobytu u moci nashromáždil značné jmění, které bylo uloženo na Bokassových účtech ve švýcarských bankách (Chazan a kol., 1988: 175).²⁶ Ve svém paláci pak shromáždil velké množství bohatství ve formě diamantů – Paul Nugent odhaduje Bokassovo jmění na zhruba 125 milionů amerických dolarů (Nugent, 2012: 230). Jan Klíma uvádí, že Bokassovo osobní jmění se odhadovalo na 520 milionů až 1,3 miliardy francouzských franků (Klíma, 2012: 441). Ať už byla skutečná výše Bokassova finančních prostředků jakákoliv, zcela evidentní je, že drtivá většina těchto prostředků pocházela z vládcova kořistnického chování vůči státním finančním zdrojům (Decalo, 1985: 226). Rozdíl mezi Bokassovými osobními účty a účty státními prostě postupně přestal existovat. Emmanuel Germain konstatuje, že obohacování se stalo jedním z hlavních cílů Bokassovy politiky a umožnilo mu vytvořit svou enormní partimoniální doménu (Germain, 2000: 73).

Bokassa nevyužíval pouze finanční a nerostné bohatství středoafričtého státu. Také úřednický aparát mu byl kdykoliv k dispozici a byl využíván zejména k uspokojování Bokassových osobních cílů a preferencí. Jako příklad může sloužit mezidobí od vyhlášení Středoafričtého císařství 4. prosince 1976 do císařské korunovace 4. prosince 1977. Během těchto dvanácti měsíců pracoval celý středoafričtý státní aparát na přípravě bezproblémového průběhu ceremonálu Bokassovy korunovace. Úkolem úředníků bylo učinit z této vsutku nevšední události nezapomenutelný zážitek (Titley, 2002: 81). Diplomatičtý sbor Středoafričtého císařství pak dostal za úkol získávat finanční prostředky potřebné na pokrytí nákladů spojených s císařskou korunovaci (Germain, 2000: 82).

Celkově lze říci, že fúze veřejného a soukromého prostoru velmi vhodně zapadá do Bokassova pojetí společnosti. Bokassa vnímal celý stát i s jeho finančními prostředky, nesrovnatelným bohatstvím a obyvateli jako svou osobní doménu. K obyvatelstvu přistu-

²⁶ Finanční prostředky uložené ve švýcarských bankách umožnily Bokassovi velmi důstojný život i poté, co byl po francouzské vojenské intervenci odstaven od moci (Decalo, 1985: 213).

poval jako ke svým dětem – odtud také pochází jeho oblíbená přezdívka Papa Bok. Jako dobrotivý otec dohlížel na svůj lid, odměňoval ho a trestal, pokud si to zasloužil (Decalo, 1985: 223).²⁷ V takto pojeté společnosti je pak pro vládců velmi problematické rozlišovat mezi veřejnými a soukromými prostředky. Pierre Saulnier k tomu poznamenává, že Bokassa pevně věřil v to, že „země, její nerostné suroviny a bohatství mu (Bokassovi – pozn. autora) patřily. To samé lze říci o obyvatelstvu, které nazýval svými dětmi a pro které nechtěl nic špatného” (Saulnier, 1998: 106).

Vzhledem ke skutečnosti, že Bokassův režim bývá často pokládán za názorný příklad kleptokracie a zneužívání veřejných prostředků vládcem za účelem uspokojení jeho osobních cílů a obsesí, můžeme prohlásit, že přítomnost fúze veřejného a soukromého prostoru – tohoto velmi charakteristického rysu sultanismu – byla v tomto politickém režimu zcela jednoznačně prokázána. Bokassa systematicky drancoval státní pokladnu a obohacoval se na úkor eráru. Státní finanční prostředky sloužily také k podpoře vládcova podnikání a zajištění Bokassovy rodiny. Samostatnou kapitolu by mohlo tvořit Bokassovo zneužívání státního aparátu k soukromým účelům.

Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.3 Svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci

Svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci představují další rys sultanismu, jehož přítomnost v rámci Bokassova politického režimu bude analyzována.

Bokassova vláda se vyznačovala velkou nepředvídatelností. V oblasti zahraniční politiky bylo možné pozorovat oscilaci mezi láskou a nenávistí k Francii, pokus o socialistickou orientaci země s nadějí, že sovětský blok poskytne Středoafričké republice finanční prostředky, či snahu o islamizaci země v důsledku krátkého přátelství s Kádáfím (Decalo, 1985: 225). Ve vnitřní politice pro Bokassu neexistovala žádná mocenská omezení – svou vládu vykonával zcela svévolně – ať už se jednalo o finanční záležitosti státu, zemědělskou reformu, povyšování úředníků či důstojníků – o všem rozhodoval sám Bokassa a pouze podle svého uvážení. Pokud si chtěl někoho zavázat,

²⁷ Když došlo na jaře 1979 k protirežimním demonstracím a nepokojům, nebyl Bokassa překvapen skutečností, že proti němu stojí školní mládež. Zasáhlo ho však, že se proti němu bouří „jeho“ děti (Decalo, 1985: 223).

povýšil ho. Pokud se naopak domníval, že někdo pro něho představuje hrozbu, dotyčný byl degradován (pokud měl štěstí) či fyzicky potrestán.

Tato nepředvídatelnost se projevovala i ve vládě. Bokassa celkem pravidelně měnil členy svého kabinetu tak, aby zajistil, že se z nich nestane hrozba a potenciální rival (Meredith, 2011: 225). Nejen členové kabinetu se nemohli být jisti svým místem a postavením. Bokassa tímto způsobem zacházel i s ředitelem neblaze proslulého vězení Ngaragba. Prvním ředitelem vězení za Bokassovy vlády se stal Otto Sacher, rodák z Prahy. Sacher se těšil vládcově plné důvěře, ale pak byl náhle z důvodu útěku jednoho z trestanců uvězněn. Záhy však byl při příležitosti francouzského státního svátku 14. července 1972 omilostněn a byla mu svěřena funkce technického poradce ředitele věznice (Titley, 2002: 37-38).

Obecně známý je také případ povýšení Françoise Bozizého na generála poté, co uhodil jistého Francouze, který se k Bokassovi choval neuctivě (Chehabi – Linz, 1998a: 12). Až absurdně mohou působit následující dva příklady vládcova nepředvídatelného chování – při večerní návštěvě jednoho podniku Bokassa zjistil, že v oné firmě v danou chvíli skutečně pracuje pouze vrátný. Tento muž byl okamžitě povýšen do funkce ředitele celého podniku. V jiném případě se Bokassa odvděčil zdravotní sestře za kvalitní péči tím, že ji „povýšil“ na lékařku (Titley, 2002: 44).

Bokassa také relativně často e nepředvídatelně uděloval milosti a vyhlášoval amnestie. Důvody mohly být rozličné – někdy státní svátek, jindy stačilo i méně – například úspěšná zahraniční cesta do Paříže (Titley, 2002: 40). Relativně často se však i v těchto aktech milosti projevovala Bokassova nepředvídatelnost. Pierre Kalck například upozorňuje na situaci, kdy v podstatě záhy po Bokassově úspěšném převratu došlo k propuštění politických vězňů s výjimkou bývalého ministra Jeana Gautiera Ledota, se kterým měl Bokassa nevyřízené účty. Tento politik zamířil místo na svobodu na popraviště (Kalck, 1971: 162).

Nepředvídatelnost Bokassova chování může být identifikována také v oblasti trestání přstupků či zločinů. Bokassa se velmi výrazně vymezoval proti běžným zlodějům, kteří se dopouštěli menších krádeží – pokud byli přistiženi při činu, hrozily jim velmi přísné tresty – bití a po zavedení Bokassova dekretu spojeném s kampaní proti zlodějům i uřezávání uší a končetin (Meredith, 2011: 229).²⁸ Na druhou stranu někteří

²⁸ Bokassův dekret z 29. července 1972 stanovil následující tresty za krádeže: amputaci jednoho ucha za první přestupek, amputaci druhého ucha za druhý přestupek, v případě třetího překročení zákona následovala amputace horní končetiny (Titley, 2002: 46).

vysocí státní úředníci či ministři, kteří se dopustili zpronevěry milionů středoafričských franků, se často dočkali prominutí trestu nebo byli dokonce povýšeni (Decalo, 1985: 223).

Jedním z motivů, které vedly Bokassu k tak nevyzpytatelnému chování, byl zřejmě permanentní strach ze sesazení a nejistota ohledně podpory svého okolí. Podle Kalcka se stal strach z komplotu vládcovou obsesí (Kalck, 1971: 167). Bokassa byl extrémně podezřívavý vůči svému okolí a pokud objevil náznak případné intriky proti své osobě, nemilosrdně ji potrestal.

Bokassova libovůle se projevovala i ve vztahu vládce se zahraničními společnostmi, které v zemi podnikaly. Tyto společnosti byly Bokassovi vydány na milost. Pokud se jejich aktivity protivily vládcově dobré vůli, společnosti musely zemi opustit – samozřejmě bez náhrady. Bokassovo srdce mohly obměkčit pouze vysoké finanční sumy, které byli nuceni manažeři dotčených společností v důsledku vydírání vládci zaplatit (Saulnier, 1998: 107).

Nejistota a nepředvídatelnost zasahovala celou společnost. Obyvatelé si často nebyli jisti tím, jaké nařízení skutečně platí. To bylo dáno zejména tím, že Bokassa někdy k vyhlášení nových vládních opatření využíval rozhlas. Jak upozorňuje Emmanuel Germain, nařízení vyhlášená v rozhlase často nebyla následně publikována ve formě dekretu či ediktu, a tak vytvářela prostor pro rozporuplnou interpretaci. Bokassa pak nechával na svých podřízených, jakým způsobem budou dohlížet na dodržování vyhlášeného nařízení a jak budou vymáhat či postihovat jeho neplnění (Germain, 2000: 62). Tento způsob Bokassovy legislativy jen zvyšoval napětí ve společnosti a přispíval ke vzniku atmosféry strachu z nepředvídatelného vymáhání nejasně vymezených vládcových nařízení.

Přítomnost svévolného vládnutí a nepředvídatelnosti výkonu moci v Bokassově režimu se nám podařilo prokázat. Bokassova nepředvídatelnost se projevovala v domácí i zahraniční politice, obchodních vztazích i běžných každodenních záležitostech. Bokassa zcela nevyzpytatelně povyšoval a degradoval své ministry, příslušníky armády či prosté jedince nacházející se momentálně v jeho okolí. Bokassovo rozhodování bylo zcela nahodilé a velmi často vycházelo z vládcova momentálního rozpoložení a jeho velikášství. Během záchvatů vzteku byl vládce schopen degradovat či fyzicky napadat své blízké spolupracovníky, v okamžicích euforie pak jako dobrotivý Papa Bok vyhlášoval nečekané amnestie a uděloval milosti.

Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.4 Ideologická neukotvenost režimu

V teoretické části práce jsme uvedli, že pro sultanistické režimy je typická ideologická neukotvenost. Podíváme-li se na Bokassův režim optikou ideologické neukotvenosti, musíme konstatovat, že výše zmíněné teoretické východisko bylo potvrzeno. Jean Bédel Bokassa nevládl na základě nějaké vysoce propracované ideologie. Ideologii nahrazoval spíše politikou “strachu a odměn” ve spojení s budováním svého osobního kultu, jehož vrcholem byla Bokassova císařská korunovace.

Ideologická neukotvenost režimu se projevovala zejména oportunistickými změnami v politickém směřování země. Důkazem takového Bokassova chování může být diktátorova konverze k islámu, k níž došlo v roce 1976 v důsledku vládcovy cesty do Libye. Bokassa se zde velmi sblížil s libyjským vůdcem Kaddáfím, který přislíbil rozsáhlé investice ve Středoafričské republice. Po svém návratu do vlasti Bokassa oznámil svou konverzi k islámu. Zároveň představil své nové muslimské jméno – z Jeana Bédela Bokassy se stal Salah Addin Ahmed Bokassa (Meredith, 2011: 227). V důsledku svého okouzlení Libyí Bokassa rozhodl, že změní také podobu středoafričské vlády. Z Bokassova vládního kabinetu se stala Rada revoluce – přesně v souladu s Kaddáfího libyjskou předlohou.²⁹ Libye poskytla Středoafričské republice finanční prostředky a byly podepsány smlouvy zakládající libyjsko-středoafričské obchodní společnosti disponující značným kapitálem. Bokassovo spojení s Kaddáfího Libyí mělo zcela bezpochybně pragmatické pozadí. Bokassa si od něho sliboval přísun tolik potřebných finančních prostředků do středoafričské státní pokladny (Saulnier, 1998: 108). Bokassova „libyjská” epizoda může být považována za nesporný příklad vládcova oportunismu.

Neukotvenost ideologického směřování režimu i Bokassova osobní svévole se velmi brzy znovu projevily. Vzhledem ke skutečnosti, že Bokassa se velmi brzy začal cítit islámem unaven – vadila mu zejména omezení spojená s konzumací alkoholu – rozhodl se k návratu ke katolické víře. Podle některých badatelů však bylo jeho rozhodnutí spíše spojeno s jeho nespokojeností s výši libyjské finanční pomoci, která byla Bokassově vlasti poskytována. Navíc zde máme ještě jeden velmi podstatný – alespoň

²⁹ V kontextu Bokassova islámského období je třeba poznamenat, že se jedná o výbornou ukázkou vládcovy svévole. Islám byl ve Středoafričské republice spojován především s arabskými otrokáři, takže populace se k němu nestavěla příliš pozitivně. David Dacko – sesazený prezident, ze kterého udělal Bokassa svého poradce – navíc poukazyval na skutečnost, že konverzí k islámu se Bokassa dopustil zrady vůči svému kmeni Mbaka, který měl tradičně blízko ke katolicismu (Tittley, 2002: 80).

z hlediska Bokassy osobně – důvod, proč se vládce navrátil ke katolicismu. Tím důvodem byla podle Briana Titleyho císařská korunovace. Bokassovi totiž nestačil pouhý titul císaře, který mu náležel po vyhlášení Středoafričského císařství dne 4. prosince 1976. Vládce toužil po korunovaci ve stylu Napoleona Bonaparta, po korunovaci, které by předsedal samotný papež. Bokassa si však uvědomil, že papež by muslima svou přítomností zajisté nepoctil, a proto se zřekl své nové víry a znovu se sblížil s katolictvím (Titley, 2002: 85).

Bokassova koketerie s islámem však není jedinou ukázkou naprosté nejasnosti ideologického či politického směřování země. Středoafričská republika byla velmi úzce napojena na Francii a její finanční podporu. Bokassa si byl dobře vědom tohoto velmi úzkého vztahu mezi svou vlastí a bývalou koloniální metropolí, i přesto však relativně často toto partnerství zpochybňoval. Například roku 1969 vyhlásil „Přesun na Východ” - (Move to the East) – orientaci své země na komunistické režimy. V souladu s touto novou orientací Středoafričské republiky se stal vědecký socialismus vládním cílem. Bokassa si tímto pohybem směrem k socialismu sliboval získání finančních prostředků od států východního bloku (Saulnier, 1998: 108). Když však vládce zjistil, že se jeho očekávání nenaplní, opustil prosocialistický směr a navrátil se ke spolupráci s Francií (Meredith, 2011: 227). Do podobné kategorie bychom mohli zařadit také pokusy o navázání užší spolupráce s komunistickou Čínou. Bokassa navštívil nejlidnatější zemi světa na podzim 1976. Během svého pobytu se setkal s předními představiteli čínského režimu a jako úlitbu jim opakovaně deklamoval různé populární propagandistické slogany (Titley, 2002: 84).

Celkově je možno konstatovat, že Bokassův režim vykazuje silné znaky neukotvenosti ideologie či přímo její absence. Z výše uvedených příkladů vyplývá, že je velmi obtížné nějakou bokassistickou ideologii definovat. Osobně se přikláníme k názoru, že v Bokassově případě byla ideologie využívána pouze selektivně (například za účelem mobilizace obyvatelstva) a v souladu s pragmatickými zájmy vládce a jeho oportunismem. Na základě provedené analýzy lze konstatovat, že ideologie byla velmi často nahrazována budováním Bokassova osobního kultu. Z tohoto hlediska je tedy možné říci, že situace v Bokassově režimu se shoduje s výše vymezeným rysem sultanismu.

Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.5 Kult osobnosti

Kult osobnosti hraje v sultanistických režimech vzhledem k velmi slabé či zcela absentující ideologii velmi podstatnou roli. Nejinak tomu bylo i v případě Jeana Bédela Bokassy. Bokassa se snažil budovat svůj obraz jako portrét velkého budovatele národa, který je všudypřítomný. Martin Meredith poznamenává, že k tomu velmi často používal pojmenování lokalit či institucí svým jménem. Například Bokassova císařská korunovace se odehrála v Paláci sportu Jeana Bédela Bokassy na Bokassově třídě v blízkosti Univerzity Jeana Bédela Bokassy (Meredith, 2011: 228). Pierre Kalck upozorňuje na skutečnost, že i zemědělská kampaň nesla název „Operace Bokassa” (Kalck, 1971: 161).

Bokassa se snažil budovat určitou státní ideologii sultanistického typu³⁰ - šířil kolem sebe jakousi zlatou legendu o budovateli národa, dědici Bogandova odkazu, prozřetelném muži přibližujícímu se určité podobě božství (Bigo, 1989: 56). Své myšlenky Bokassa představil v knize *Filosofie operace Bokassa* (ve francouzského originále *Philosophie de l'opération Bokassa*), kde vysvětlil svou motivaci k provedení státního převratu proti Davidu Dackovi. Tento převrat vnímal jako svou osobní ochranu vzhledem ke skutečnosti, že jeho bratranec v roli prezidenta plánoval zbavit se nepohodlného soka a nechat ho uvěznit. Zároveň se pokusil nastínit svou vizi rozvoje středoafričké společnosti. Jejím hlavním hybatelem, jakýmsi středem středoafričké společnosti, se měl stát sám Bokassa jako vojenský velitel, otec národa a vtělení prozřetelnosti (Bigo, 1989: 58-60).

Bokassa si samozřejmě byl velmi dobře vědom agrárního charakteru své země. Z tohoto důvodu se často prezentoval jako rolník, který tvrdě pracuje, aby nakrmil svou rodinu (Saulnier, 1998: 108). Tento jeho obraz měl zvýšit efektivitu středoafričké zemědělství a mobilizovat rolníky. Například v rámci výše zmíněné „Operace Bokassa” měli rolníci za své vlastní prostředky zasít a pěstovat bavlnu. Pokud by tak neučinili, hrozil jim trest vězení. Tento systém donucování vedl k tomu, že rolníci opustili svůj

³⁰ V teoretické části diplomové práce jsme hovořili a trujillismu či mobutismu. Bokassistická ideologie se ideologickým výkonům sultanistických vládců v mnohém podobala, ačkoliv s termínem bokassismus jsme se během výzkumu nikde nesešli. V souladu s obsahem kapitoly *Ideologická neukotvenost režimu* můžeme konstatovat, že úroveň Bokassovy režimní ideologie byla relativně slabá.

tradiční rytmus práce a museli se plně přizpůsobit nárokům Bokassou vyhlášené kampaně (Germain, 2000: 74).

Bokassa se také velmi rád nechával oslavovat jako “velký architekt a tvůrce”, který buduje moderní zemi. Během Bokassovy vlády došlo k modernizaci Bangui, bylo vybuváno letiště, byl vystavěn sportovní palác - místo Bokassovy císařské korunovace (Bigo, 1989: 222).

Sám Bokassa se nechával oslovovat jako Maršál či Papa (Otec). Smyslem těchto oslovení bylo překonat celé své okolí ve velikosti a vojenské hodnosti (Tittley, 2002: 82). Ale tato pojmenování se nezdála být dostačující, a tak se Bokassa zaměřil na jediný titul, který mohl tato dvě pojmenování překonat - císař. Vzhledem k hlubokému dojmu, který na Bokassu udělalo přijetí u etiopského císařského dvora, se vládce rozhodl, že se stane císařem. Jeho rozhodnutí ještě umocnil pád etiopského císaře Selassieho, ke kterému došlo v roce 1974. V danou chvíli by se Bokassa stal jediným císařem na africkém kontinentě, což bylo tak lákavé sousto, kterému Jean Bédel nemohl odolat.

V prosinci 1976 bylo oznámeno, že Středoafriická republika byla nahrazena nově vyhlášeným Středoafriickým císařstvím, v jehož čele stanul císař Bokassa I. Vládce se však nespokojil s pouhým slavnostním prohlášením – jeho cílem se stala pompézní korunovace a *à la* Napoleon Bonaparte. Právě tato korunovace se stala pomyslným vyvrcholením Bokassových snah o budování osobního kultu. Většina badatelů se shoduje na tom, že tato korunovace byla projevem Bokassova obsesivního megalomanství a touhy po uznání, ale sám vládce ji interpretoval jako krok prospěšný pro celou středoafriickou společnost. Díky vyhlášení císařství a následné korunovaci se mělo Bokassovo středoafriické impérium dostat do středu zájmu celého světa a v důsledku se tak odlišit od zbytku kontinentu (Law, 2011: 109-110). Tento Bokassův záměr se však nezdařil – zahraniční tisk sice samozřejmě referoval o císařské korunovaci, ale vyznění zpráv a reportáží z Bangui bylo oproti Bokassově očekávání zcela odlišné. Většina novinářů totiž o císařské korunovaci hovořila jako o „tropické šaškárně či klauniádě” (ve francouzském originále *une bouffonnerie tropicale*) (Rapport Afrique de Crisis Group, 2007: 6).

Samotná korunovace byla pojata vsutku velkoryse – přesně v duchu budování kultu velkého národního panovníka. Bokassa nechal ve Francii objednat velké množství jídla, vína, přileb a kyrysů pro Císařskou gardu, ohňostrojů a květin. Z Francie byly také dovezeny nejdůležitější předměty spojené s císařskou korunovaci – pozlacený císařský trůn ve tvaru orla a diamanty posázená císařská koruna. Pro účely přepravy hostů a doprovodu bylo zakoupeno šedesát vozidel značky Mercedes-Benz a velké množství

motocyklů BMW (Germain, 2000: 82). Bokassův kočár měl být tažen čtrnácti koňmi přivezenými z Francie, ale kvůli uhynutí šesti koní v důsledku středoafrického horka byl nakonec císařský majestát tažen pouze osmi oři (Law, 2011: 110). Popis celé korunovace by byl poněkud zdlouhavý, a tak se pouze omezíme na konstatování, že se celý tento slavnostní akt nesl v duchu odkazu k Bokassovu obdivovanému vzoru Napoleonu Bonapartovi a celkový účet za korunovaci byl stanoven na dvacet dva milionů amerických dolarů, což představovalo značnou část rozpočtu Středoafrického císařství (Meredith, 2011: 228). Emmanuel Germain poznamenává, že ačkoli nebyly všechny faktury spojené s výše popsanou událostí století – jak o korunovaci hovořila státní média – uhrazeny, státní pokladna Středoafrického císařství byla v důsledku korunovace zruinována (Germain, 2000: 83).

Bokassovi však nestačilo pouhé světské uznání. Svým národem byl vnímán až magicky. Kromě budování osobního kultu vládce zde tedy také narážíme na problematiku vytváření Bokassova mýtu. Podle tohoto mýtu Bokassa nemůže zemřít, jelikož se bude stále reinkarnovat skrze děti svých obětí. Bokassa je navíc nadán neuvěřitelnými schopnostmi – je schopen uvolnit se ze svého těla (*décorporation*) a možnosti vyskytovat se na více místech zároveň (*bilocation*) (Bigo, 1989: 207). Kromě těchto schopností prý Bokassa také uměl číst myšlenky. Někteří podezřelí v důsledku přesvědčení o Bokassových nadpřirozených schopnostech v přítomnosti vládce padali na kolena a doznávali se ke svým zločinům. Kromě všech těchto pozoruhodných vlastností byl Bokassa podle mezi obyvateli se šířícího mýtu nezranitelný. Brian Titley uvádí, že mezi lidmi byla rozšířena představa, že pokud někdo vystřelí na vládce ze střelné zbraně, kulka se ve vzduchu obrátí a zasáhne střelce (Titley, 2002: 50).

Jak interpretovat šíření tohoto mýtu? Velmi zajímavé vysvětlení role mýtu v Bokassově režimu nabízí Didier Bigo, jenž konstatuje, že Bokassa využíval mýtus jako svého druhu náhradu za v podstatě chybějící či velmi rudimentální režimní ideologii (Bigo, 1989: 208). Toto manipulativní využití magie a mýtu bylo možné díky specifické mentalitě obyvatel Středoafrické republiky, která spočívala především v hluboce zakořeněné pověrčivosti vycházející již z předkoloniálního období (Germain, 2000: 53). V době Bokassovy vlády čile prospívalo čarodějnictví provozované tajnými ženskými společnostmi, přičemž jednou z nejvýznamnějších vykonavatelek tohoto druhu magie byla Catherine M'Balanga, Bokassova sestra. Sám Bokassa, ač získal vzdělání na misijních školách a zejména v počátku své vlády se snažil v rámci projektu modernizace

země aktivně propagovat křesťanskou víru, měl sklony k okultismu a své domnělé nadpřirozené schopnosti se snažil využít a prezentovat jako svou výhodu (Titley, 2002: 49).

Součástí Bokassova mýtu se stal také vládcův poměr k ženám. Bokassa disponoval velkým množstvím manželek a milenek pocházejících z mnoha koutů světa – mezi nimi bychom našli například dívky a ženy z rozličných afrických kmenů, Francouzky, Rumunku či Vietnamku. Skutečnost, že mezi Bokassovými ženami byly Evropanky či Asiatky, byla prezentována jako důkaz vládcovy velikosti a nadprůměrnosti. Bokassa byl jako „velký tvůrce“ schopen mít se všemi svými manželkami děti, což bylo vnímáno a interpretováno jako velmi pozitivní fakt (Bigo, 1989: 222-223).

Z pohledu teorie sultanismu lze konstatovat, že Bokassův režim vykazuje všechny podstatné rysy aktivního budování kultu osobnosti. Bokassa po sobě pojmenovával ulice či instituce, sepsal knihu svých myšlenek, nechával se nazývat vzletnými jmény a uděloval si nejrůznější vojenské a státní tituly. Vrcholem této jeho *folie de grandeur* pak bylo zrušení republiky a vyhlášení Středoafrického císařství spojené s pompézní císařskou korunovací, jež velmi zatížila středoafrické státní finance. S budováním Bokassova kultu osobnosti byl také spojen mýtus o vládcových nadpřirozených schopnostech a dovednostech. Podle Fredericka Coopera byla právě tato Bokassova *folie de grandeur* daleko významnější než režimní ideologie (Cooper, 2002: 180).

Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.6 Dynastické tendence

Co může lépe vypovídat o dynastických tendencích sultanistického vládce než skutečnost, že vládce zruší republikánské zřízení, ustaví císařství, nechá se korunovat císařem a ze své rodiny tak udělá císařskou vládnoucí dynastií? Právě k této velmi pozoruhodné situaci došlo ve Středoafrické republice v letech 1976-1977. Strůjcem této zásadní změny byl samozřejmě sám Jean Bédel Bokassa. Na druhou stranu je třeba poznamenat, že idea založit císařství v této části Afriky nebyla zcela originální. S podobným nápadem pracoval již konžský/zairský vládce Mobutu, který se chtěl prohlásit za císaře Bantuů (Chehabi – Linz, 1998a: 16).

Cesta k založení císařské dynastie započala roku 1976, kdy Bokassa na shromáždění jediné povolené politické strany MESAN 4. prosince oznámil svůj záměr zrušit

republiku a ustavit císařský režim (Germain, 2000: 13). K vlastní korunovaci došlo přesně o rok později – tedy 4. prosince 1977. Průběh samotné korunovace byl již výše popsán, a tak se omezíme pouze na konstatování, že korunovací tedy byla nastolena Bokassova rodina jako vládnoucí středoafriická dynastie, z vládcovy preferované manželky se stala císařovna Catherine a jeden z Bokassových synů – Jean Bédel Junior – se stal korunním princem - následníkem trůnu (Titley, 2002: 87). Právě výběr následníka trůnu může být dobrou ukázkou toho, jak se snažil Bokassa velmi precizně položit základy své vládnoucí dynastie. Nakonec ve hře bylo mnoho, neboť císař (a všichni, kdo po něm měli usednout na středoafriický trůn) představoval vtělení národa (Nugent, 2012: 229). Zcela logicky se korunním princem měl stát Bokassův nejstarší syn Georges. Ten však nakonec kvůli svému koktání a silnému africkému přízvuku ve francouzštině vybrán nebyl. Volba padla na Bokassova druhého nejmladšího syna Jean Bédela Juniora (Titley, 2002: 87).

Výrazem Bokassových dynastických sklonů může být také vybudování rozsáhlého komplexu vládcova sídla v lokalitě Berengu vzdálené několik desítek kilometrů od metropole Bangui. Císařský dvůr v Berengu byl spojen s hlavním městem jedinou středoafriickou dálnicí. Bezpečnost vládcova sídla zajišťovala Císařská garda a právě v Berengu se Bokassa cítil v bezpečí a dostatečně chráněn. V komplexu císařské rezidence se kromě jiných budov nacházel také Dům rodu (Ancestral house), který se měl stát sídlem vládnoucí dynastie (Meredith, 2011: 226; Titley, 2002: 99).

Dynastické záměry Bokassova rodu se shodují s dalším charakteristickým rysem sultanismu – dynastickými tendencemi sultanistických panovníků. Zřejmě neexistuje lepší projev dynastických tendencí, než jakým je založení císařství a ustavení vládnoucí dynastie s označením korunního prince jako následníka trůnu. V tomto kontextu lze zcela jednoznačně konstatovat, že Bokassův režim plně odpovídá teorii sultanismu.

Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.7 Nepotismus a korupce

Korupce a nepotismus představují skutečné esence sultanismu. Tyto dva fenomény jsou spolu velmi úzce spojeny – dá se říci, že „klasická“ finanční korupce není v patrimoniálních či sultanistických režimech úplně typickým jevem. Jak uvádí Didier Bigo, v takovýchto režimech se setkáváme spíše s nepotismem – tedy korumpováním

příbuzenstva skrze jeho dosazování do významných pozic ve státní správě, armádě či byznysu. Tímto způsobem si korumpující osoba na oplátku zajišťuje loajalitu a odanost svých příbuzných (Bigo, 1989: 133). Zároveň je třeba poznamenat, že drobná korupce byla běžnou součástí života Afričanů a její dopad na podobu společnosti nebyl tak zásadní. Jinak je tomu s institucionalizovanou korupcí, se kterou se setkáváme v sultanistických režimech. Podle Naomi Chazanové institucionalizovaná korupce proniká do všech sfér veřejného života a tím narušuje morální vztahy uvnitř společnosti. Nejškodlivější podobou korupce je podle výše zmíněné badatelky kleptokracie – „systém, ve kterém je bohatství státu systematicky plněno vládcem a jeho okolím” (Chazan a kol., 1988: 175). Připočteme-li k institucionalizované korupci také brutalitu, nedodržování lidských práv a privatizaci státního majetku, pochopíme okamžitě, proč se někdy o Bokassově Středoafričské republice/císařství hovoří jako o kriminálním či zločineckém státu (Rapport Afrique de Crisis Group, 2007: 5).

Korupce a nepotismus by skutečně mohly představovat samostatnou kapitolu Bokassovy vlády. Vládce korumpoval celé své okolí – rodinné příslušníky, vysoké důstojníky, vysoké zahraniční představitele a diplomaty. Pouze díky kombinaci korupce a teroru si vládce mohl zajistit bezpečnost a loajalitu lidí ve svém okolí. Podívejme se nyní na některé příklady nepotismu a korupčního chování.

S nepotismem se samozřejmě setkáváme v Bokassově režimu velmi často. Bokassova rodina se stala centrem středoafričského dění v oblasti politické i hospodářské. Jak již jsme poznamenali výše v kapitole věnované dynastickým tendencím, Bokassa ze svých příbuzných učinil císařskou rodinu. Pokud hovoříme o rodině v africkém smyslu tohoto slova, nevystačíme s pouhou nukleární rodinou evropského typu. Africká rodina je velmi rozvětvená a zahrnuje desítky či stovky členů – jedná se v podstatě o celé klany. Příslušnost k rodině je určující pro jedincovu identitu a pocit sounáležitosti. Bokassova rodina nebyla v tomto ohledu výjimkou. Vládce si byl vědom skutečnosti, že početná rodina má pro jeho vládu velmi podstatný význam. O svou rodinu se tedy Bokassa velice pečlivě postaral a jednotlivé členy umístil na klíčové či velmi podstatné pozice v rámci svého politického režimu a začlenil je do svých obchodních záležitostí. Například Bokassův nejstarší syn Georges se stal ministrem obrany, vládcova sestra Catherine M'Balanga byla dosazena do pozice starostky města Bimbo. Bokassův zeť Fidèle Obrou dostal od Bokassy významnou finanční sumu, aby mohl začít se svým podnikáním – Obrou se například stal vlastníkem a provozovatelem několika biografů ve středoafričské metropoli Bangui (Titley, 2002: 64). Bokassova manželka Catherine

disponovala monopolem na prodej školních uniforem, přičemž za zajímavost může být považována skutečnost, že tyto uniformy byly šity v manufaktuře, kterou vlastnila jedna z vládcových milenek. Pravděpodobně není třeba dodávat, že tato manufaktura byla samozřejmě monopolním výrobcem školních uniforem dodávaných na středoafriický trh (Chehabi – Linz, 1998a: 22).

Dalším projevem nepotismu a korupce – ač v lehce rozšířeném pojetí – může být sestavení Bokassovy osobní stráže. Prezidentská garda byla sestavena výhradně ze členů jeho vlastního kmene Mbaka. Tito prezidentovi elitní „pretoriáni“ pocházeli především z Bokassovy rodné vsi a dostávalo se jim těch nejlepších uniforem a vybavení (Meredith, 2011: 226). Svého výsadního postavení si byli Bokassovi gardisté velmi dobře vědomi a počítali s tím, že ke svému dobrodinci musejí být zcela loajální. Bokassa pak svou nejprve Prezidentskou, později Císařskou gardu využíval při potlačování protirežimních protestů. Jako příklad lze zmínit zásah Císařské gardy proti demonstrující mládeži v roce 1979. Tento zásah si vyžádal stovky obětí – především školní mládeže (Saulnier, 1998: 109-110).

Bokassa při svých korupčních praktikách necílil pouze na členy své rodiny, ale snažil se korumpovat i své zahraniční partnery. Svými dary a službami si zavázal například pozdějšího francouzského prezidenta Valéryho Giscarda d'Estainga. Tento přední francouzský politik jezdil do Středoafriické republiky na Bokassovo pozvání opakovaně lovit divokou africkou zvěř. Z hlediska korupce pak zcela zásadní moment představuje skutečnost, že Giscard d'Estaing přijímal od Bokassy dary v podobě diamantů. Nepochybně se jednalo o úplatky za francouzskou hospodářskou pomoc a vojenskou ochranu Bokassova režimu (Nugent, 2012: 230).

Korupce se však nevyskytovala pouze ve vysokých kruzích blízkých vládci. S projevy tohoto sociálního jevu se muselo potýkat i běžné středoafriické obyvatelstvo. Například jedinci zadrženi policií byli před svým odesláním do obávaného vězení Ngaragba nějaký čas vyslýcháni na policejních komisařstvích. Pokud byla rodina zadržného dostatečně movitá, pobyt příbuzného na daném komisařství mohl být výměnou za finanční hotovost či různé zboží významně prodloužen. Někdy se dokonce díky úplatkům podařilo dostat zadržného na svobodu (Tittley, 2002: 38).

Kromě toho, že Bokassa korumpoval, se také sám nechával korumpovat. Příkladem může být vydírání představitelů zahraničních společností. Pokud měly jejich společnosti bez problémů působit v Bokassově vlasti, musel management těchto spo-

lečností poskytnout vládci finanční prostředky. Pokud k platbě nedošlo, společnost byla nucena opustit středoafriické teritorium (Saulnier, 1998: 107).

Na základě výše uvedených skutečností lze konstatovat, že také další z charakteristických rysů sultanismu - korupce a nepotismus - byl v Bokassově režimu přítomen. Bokassa systematicky korumpoval své okolí a díky tomu získával jeho podporu a loajalitu. Členy své početné rodiny pak umístil do klíčových pozic ve státní správě a ekonomické sféře, což mu umožňovalo lepší kontrolu celého politického systému země. Kvantitativní hodnocení: dva body

5.3.8 Občasná manipulativní mobilizace

Občasná manipulativní mobilizace představuje poslední charakteristický rys sultanismu, který bude v rámci předkládané diplomové práce analyzován. Jak jsme již výše uvedli, pro sultanistické režimy je typická velmi nízká úroveň politické mobilizace. Přechodně může docházet k tomu, že je obyvatelstvo mobilizováno za účelem posílení osobního kultu vládce. Tak tomu bylo také ve Středoafriické republice/císařství za Bokassovy vlády. Obecně je možné říci, že Bokassa se snažil spíše depolitizovat středoafriické obyvatelstvo. Samozřejmě se vyskytly okamžiky, během nichž bylo třeba obyvatelstvo zmobilizovat a ukázat tak, že vládce je masami velmi silně podporován. K příležitostným mobilizacím byl využíván zejména rozhlas, který se stal jedním z hlavních prostředků šíření režimní propagandy. Stranou nezůstával ani tisk, který při zvláštních příležitostech neváhal věnovat celá vydání Bokassovi a jeho rodině.

K vzorovému příkladu tohoto typu politické mobilizace došlo podle Emmanuela Germaina v roce 1977, kdy byli Středoafričané mobilizováni na podporu svého vládce během Bokassovy císařské korunovace (Germain, 2000: 82), jež byla prorežimními sdělovacími prostředky interpretována jako osvícený projev politické vůle císaře, který povede ke zvýšení mezinárodního zájmu o Středoafriické císařství. Obyvatelé Bangui tak mohli přihlížet velmi neobvyklé podívané, jejímž hlavním protagonistou byl císař Bokassa I., jeho choť císařovna Catherine a korunní princ Jean Bédel Junior. Právě rodinu občas Bokassa využíval k určité mobilizaci společnosti. Velmi dobře k tomuto účelu sloužila narození nových členů vládnoucí rodiny. Například v březnu 1977 přinesl státem kontrolovaný tisk mnohastránkové přílohy o narození prince Saint-Jeana de Bo-

kassa de Berengo de Boubangui. Narození prince bylo interpretováno jako velká událost a příslib štěstí pro vládnoucí rod i celou zemi (Tittley, 2002: 85-86).

K mobilizaci obyvatelstva docházelo také v souvislosti vyhlášení zemědělských kampaní. Jako příklad lze zmínit vyhlášení výše zmíněné „Operace Bokassa“, v jejímž rámci měla být výrazně vylepšena úroveň středoafriického zemědělství. Bokassa v roli „rolníka zajišťujícího obživu své rodiny“ mobilizoval rolníky díky kombinaci osobního příkladu a donucení – těm, kteří se kampaně nezúčastnili, hrozil trest vězení (Saulnier, 1998: 108).

V teoretické části práce jsme uvedli, že v sultanistických režimech se poměrně často setkáváme se zapojením parastátních ozbrojených skupin napojených přímo na osobu vládce, které útočí na domnělé oponenty režimu. V kontextu Bokassovy vlády lze konstatovat, že s takovými parastátními skupinami se nesetkáváme. Bokassa sice na své oponenty (často domnělé) útočil, ale většinou využíval ozbrojené složky režimu a systém detenčních zařízení a věznic, který ztělesňovalo zejména neblaze proslulé banguijské vězení Ngaragba – místo, kdy byli vězněni, mučeni a likvidováni odpůrci režimu. Příkladem mohou být události z roku 1979, které de facto vedly k pádu Bokassova režimu. Jednalo se o výše zmíněné studentské protesty proti zavádění školních uniforem distribuovaných a prodávaných Bokassovou rodinou. Tyto protesty byly velmi tvrdě potlačeny Císařskou gardou, s tím, že někteří ze studentů a vyučujících byli zadrženi a odvezeni do vězení Ngaragba. Asi není třeba dodávat, že mnozí tento pobyt nepřežili (Meredith, 2011: 230).

Podíváme-li se na problematiku občasně manipulativní mobilizace optikou našeho výzkumu, můžeme konstatovat, že ač nedocházelo k útokům parastátních ozbrojených skupin, hlavní definiční body tohoto charakteristického rysu sultanismu – velmi nízká či téměř žádná politická mobilizace obyvatelstva v důsledku nízkého stupně institucionalizace a občasná manipulativní mobilizace s cílem posílení kultu vládce – byly splněny. Během Bokassovy vlády systém vykazoval spíše znaky depolitizace, ale vyskytly se okamžiky, kdy bylo obyvatelstvo intenzivně mobilizováno – jako příklad lze zmínit Bokassovu císařskou korunovaci.

Kvantitativní hodnocení: dva body

6. Vyhodnocení výzkumu

Cílem prováděného výzkumu bylo analyzovat podobu Bokassova režimu optikou konceptu sultanismu a následně odpovědět na výzkumnou otázku, zda byl režim Jeana Bédela Bokassy vládnoucího dnešní Středoafričké republiky mezi lety 1966 a 1979 režimem sultanistickým. Na základě provedené analýzy můžeme zcela jednoznačně konstatovat, že Bokassův režim naplňuje definiční znaky sultanistického politického režimu. Jak se během námi prováděného výzkumu ukázalo, všech osm zkoumaných charakteristických rysů sultanismu – tedy osobní vláda, fúze veřejného a soukromého prostoru, svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci, ideologická neukotvenost režimu, kult vládcovy osobnosti, dynastické tendence, nepotismus a korupce a občasná manipulativní mobilizace – bylo možné v rámci Bokassovy vlády identifikovat. Jejich přítomnost byla prokázána na základě studia relevantních zdrojů, které jsou uvedeny v seznamu literatury tvořícím součást předkládané diplomové práce. Zároveň je třeba zdůraznit skutečnost, že výzkum se primárně soustředil na přítomnost či absenci jednotlivých charakteristických rysů sultanismu. Jejich míra byla sice také částečně reflektována díky nastavené bodovací stupnici (dva body v případě přítomnosti daného rysu, jeden bod v případě částečné přítomnosti a žádný bod v případě nepřítomnosti), ale kvalitativní stránce výzkumu jednotlivých rysů sultanismu přítomných v Bokassově režimu byla z důvodu rozsahu diplomové práce věnována omezená pozornost. Jejich případná kvantitativní analýza by se tak mohla stát tématem dalšího odborného výzkumu.

Výsledky samotného výzkumu jsou zcela jednoznačné. Jak již jsme výše zmínili, díky analýze Bokassova režimu se nám podařilo prokázat, že tento politický režim lze označit za režim sultanistický. Všechny osm výše zmíněných analyzovaných rysů sultanismu bylo pevnou součástí Bokassovy vlády, přičemž míra jejich přítomnosti byla ve všech případech vyhodnocena jako podstatná a v rámci kvalitativního hodnocení byly všem charakteristickým rysům přiděleny dva body. Na základě celkového výsledku šestnácti bodů lze v kontextu pro účely tohoto režimu sestavené hodnotící škály (sultanistický režim – bodová hodnota 16 – 11 bodů > nedemokratický režim se sultanistickými rysy – bodová hodnota 10 – 5 bodů > nedemokratický režim nesultanistického typu – bodová hodnota 4 – 0 bodů) Bokassův režim zařadit mezi sultanistické režimy. Zisk maximálního počtu bodů na jedné straně naznačuje, že míra sultanismu Bokassova režimu byla velmi vysoká, na druhou stranu se však musíme vyvarovat zto-

tožnování Bokassova režimu s ideálním typem sultanismu vymezeným Linzem. Jak jsme již výše uvedli, reálně existující politické režimy se ideálním typům pouze přibližují, ačkoliv míra této jejich podobnosti může být skutečně značná. Domníváme se, že právě toto je i případ Bokassova režimu v letech 1966-1979. Přehledné výsledky analýzy předkládáme v tabulce č.1:

Tabulka č.1 – výsledky analýzy přítomnosti rysů sultanismu v Bokassově režimu

Charakteristický rys sultanismu	Přítomnost rysu v Bokassově režimu	Míra přítomnosti – bodové hodnocení
osobní vláda	Ano	přítomnost – dva body
fúze veřejného a soukromého prostoru	ano	přítomnost – dva body
svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci	ano	přítomnost – dva body
ideologická neukotvenost režimu	ano	přítomnost – dva body
kult vládcovy osobnosti	ano	přítomnost – dva body
dynastické tendence	ano	přítomnost – dva body
nepotismus a korupce	ano	přítomnost – dva body
občasná manipulativní mobilizace	ano	přítomnost – dva body

Zdroj: autor

7. Závěr

V úvodu diplomové práce jsme si položili výzkumnou otázku, která se týkala povahy Bokassova režimu ve Středoafričské republice mezi lety 1966 a 1979. Tato výzkumná otázka zní: byl režim Jeana Bédela Bokassy režimem sultanistickým? Zároveň jsme stanovili pracovní hypotézu, která na výše zmíněnou výzkumnou otázku odpovídala kladně – podle této hypotézy byl Bokassův režim skutečně režimem sultanistickým. V závěrečné části práce bychom měli pracovní hypotézu potvrdit či vyvrátit a ve stručnosti nastínit, jaké poznatky z výzkumu provedeného v rámci diplomové práce vyplývají.

V úvodní části diplomové práce jsme vymezili pojem nedemokratický politický režim a následně jsme představili typologie nedemokratických režimů, s tím, že důraz jsme kladli na typologii politických režimů pocházející z pera politologa Juana Josého Linze. Důvod byl zcela prostý – Linz do politologie zavedl koncept sultanismu – tedy ústředního bodu naší analýzy. Po představení Linzovy typologie založené na porovnávání čtyř proměnných - pluralismu, ideologie, politické mobilizace a politického vůdcovství - jsme popsali jednotlivé typy nedemokratických politických režimů (autoritarismus, totalitarismus, posttotalitarismus a sultanismus), přičemž u jednotlivých typů jsme vymezili také jejich subtypy s tím, že jsme se pro ilustraci vždy snažili doplnit příklad reálně existujícího politického režimu daného subtypu.

Po vymezení jednotlivých typů nedemokratických režimů a jejich subtypů jsme se již zaměřili na koncept sultanismu. Tento koncept jsme představili nejdříve z perspektivy jeho tvůrce – klasika společenských věd – německého politologa Maxe Webera. Následně jsme se již zaměřili na pojetí sultanismu, se kterým přišel Juan José Linz, jenž vymezil sultanismus na základě výše zmíněných čtyř proměnných jako nedemokratický režim, ve kterém je pluralismus nahrazen despotickými intervencemi vládců do nejrůznějších sfér společnosti. Vládcovy zásahy nerespektují žádná legální pravidla ani hranice. Místo ideologie zabírá glorifikace vládců, která však v podstatě nemá žádnou ideologickou či mentalitní bázi, jedná se pouze o projevy despotického personalismu. Tato glorifikace může vyústit v budování kultu osobnosti. V sultanistických režimech se příliš často neseťkáváme s intenzivní politickou mobilizací, snahou a cílem vládců je spíše udržovat nižší úroveň mobilizace obyvatelstva s tím, že příležitostně může dojít k jejímu zvýšení z důvodu posílení vládcova kultu. Z hlediska politického vůdcovství je možné sultanistické režimy charakterizovat jako vysoce

personalizované. Je pro ně typické, že vládce si poslušnost vynucuje a zajišťuje pomocí kombinace strachu a odměn. Sultanistické režimy také vykazují dynastické tendence a sklony k nepotismu. Na základě detailního rozboru definice sultanismu jsme vymezili osm charakteristických znaků, jejichž přítomnost jsme v analytické části diplomové práce sledovali v Bokassově režimu. Jedná se o osobní vládu, fúzi veřejného a soukromého prostoru, svévolné vládnutí a nepředvídatelnost výkonu moci, ideologickou neukotvenost režimu, kult vládcovy osobnosti, dynastické tendence, nepotismus a korupci a občasnou manipulativní mobilizaci.

Za účelem kvantitativního vyhodnocení analýzy jsme sestavili bodovou stupnici, pomocí níž jsme hodnotili přítomnost a míru jednotlivých charakteristických rysů sultanismu v Bokassově režimu. Pokud byl charakteristický sultanistický rys přítomný ve vysoké míře, byly přiděleny dva body, pokud byl sice přítomný, ale jeho míra byla spíše menší, byl přidělen jeden bod a pokud charakteristický rys absentoval, přidělená bodová hodnota byla nula. Celková hodnota bodů pak byla porovnána s hodnotící typologickou stupnicí, podle které plně sultanistické režimy vykazují bodové rozhraní 16 – 11 bodů, nedemokratické režimy se sultanistickými rysy se pohybují v bodovém rozpětí 10 – 5 bodů a nedemokratické režimy nesultanistického typu disponují bodovou hodnotou 4 – 0 bodů.

V analytické části diplomové práce jsme detailně zkoumali přítomnost osmi sultanistických rysů v Bokassově režimu. Na základě analýzy jsme zjistili, že Bokassův režim byl nezpochybnitelným příkladem osobní vlády – vládce postupně likvidal všechny politické instituce a nahrazoval je vztahy ke své osobě. Jedině on sám přijímal rozhodnutí o politické orientaci země, personálním složení státní správy a armády či hospodářských opatřeních a reformách. Svá rozhodnutí vyhlášoval nejdříve v podobě prezidentských dekretů, později císařských ediktů. Při svém rozhodování se Bokassa choval naprosto svévolně a nevypočitatelně. Své kroky neměl podloženy žádnou propracovanou prorežimní ideologií nebo hodnotovým systémem. Místo ideologie zabíral Bokassův osobní kult a jeho budování. Dobrotivý Papa Bok sám sebe chápal jako otce národa či dokonce jako vtělení celého národa. Uměl být velkorysý a stědrý, ale také brutální a pomstychtivý. Hranice mezi těmito dvěma polohami Bokassovy nálady byla velmi tenká a mnohdy se ti, kteří byli zahrnováni vládcovou přízní, během chvíle stali terčem Bokassových fyzických útoků. Své oponenty většinou likvidoval v banguijském vězení, někdy se s nimi vypořádal ve vlastní prezidentské/císařské rezidenci. Státní finance pojímal jako své osobní a státní zaměstnance jako své poddané. Bokassova

rodina se stala součástí panovnického kultu a byla pevně usazena na klíčových pozicích ovlivňujících politický a ekonomický život země. Ze státních peněz byly financovány soukromé společnosti Bokassovy rodiny, jež často disponovaly monopolním postavením v jednotlivých sektorech. Bokassa korumpoval celé své okolí, aby si zajistil jeho loajalitu. K zajištění své pozice využíval také politiky trestu a odměn. Svůj národ nechával Bokassa většinou v depolitizovaném stavu, pouze při výjimečných situacích docházelo k politické mobilizaci. Takovou výjimečnou příležitostí se stala Bokassova císařská korunovace – pomyslný vrchol jeho velikášského chování, který velmi zatížil středoafriický státní rozpočet.

Celkově z analýzy vyplynulo, že v Bokassově režimu bylo všech těchto osm charakteristických rysů přítomno ve velké míře. Celkový počet připsaných bodů se tedy rovnal šestnácti, což na námi sestavené hodnotící stupnici odpovídá sultanistickému režimu. Můžeme tedy konstatovat, že na základě analýzy bylo empiricky prokázáno, že Bokassův režim byl vskutku režimem sultanistickým. Došlo tak k potvrzení hypotézy, která byla stanovena na počátku výzkumu.

8. Seznam použité literatury a pramenů

Monografie a články

- Aron, Raymond: 1993. *Demokracie a totalitarismus*. Atlantis: Brno.
- Balík, Stanislav – Kubát, Michal: 2012. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Dokořán: Praha.
- Benoist, Alain de: 2011. Totalitarismus. Komunismus a nacionální socialismus. *Kontexty*. 1/2011, 25-35.
- Berg-Schlosser, Dirk – Stammen, Theo: 2000. *Úvod do politické vědy*. Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku: Praha.
- Bigo, Didier: 1989. *Pouvoir et obéissance en Centrafrique*. Karthala: Paris.
- Bobbio, Norberto: 1995. *Il futuro della democrazia*. Einaudi: Torino.
- Bratton, Michael – van de Walle, Nicolas: 1998. Neopatrimonial Regimes and Political Transition in Africa. In: Lewis, Peter (ed.): *Africa. Dilemmas of Development and Change*. Westview Press: Boulder, 273-309.
- Brooker, Paul: 2009. *Non-Democratic Regimes*. Palgrave Macmillan: New York.
- Canfora, Luciano – Zagrebelsky, Gustavo: 2014. *La maschera democratica dell'oligarchia*. Editori Laterza: Bari.
- Collier, Paul: 2009. *Miliarda nejchudších. Proč se některým zemím nedaří a co s tím*. Vyšehrad: Praha.
- Cooper, Frederick: 2002. *Africa since 1940. The past of the present*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Decalo, Samuel: 1985. African Personal Dictatorships. *The Journal of Modern African Studies*. 2/1985, 209-237.
- Dvořáková, Vladimíra – Kunc, Jiří: 1994. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství: Praha.
- Dvořáková, Vladimíra – Buben, Radek – Němec, Jan: 2012. *¡Que el pueblo mande! Levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Sociologické nakladatelství: Praha.
- Fiala, Vlastimil: 2012. Politické strany a politické stranictví Středoafričké republiky. In: Fiala, Vlastimil – Tobolka, Radim – Záhořík, Jan: *Politické stranictví ve střední Africe*. Iuridicum Olomoucense: Olomouc, 119-166.

- Gentile, Emilio: 2008. *Politická náboženství. Mezi demokracií a totalitarismem*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.
- Germain, Emmanuel: 2000. *La Centrafrique et Bokassa 1965 – 1979. Force et déclin d'un pouvoir personnel*. L'Harmattan: Paris.
- Gregor, James A.: 2015. *Totalitarismus a politické náboženství*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.
- Herbert, Sian – Dukhan, Nathalia – Debos, Marielle: 2013. *State fragility in the Central African Republic: what prompted the 2013 coup?* GSDRC: London.
- Holzer, Jan – Balík, Stanislav: 2007. *Postkomunistické nedemokratické režimy. Studie k proměnam politické teorie v posttranzitivním čase*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.
- Holzer, Jan: 2013. Nedemokratické režimy a demokratizace. In: Holzer, Jan – Molek, Pavel a kol.: *Demokratizace a lidská práva. Středoevropské pohledy*. Sociologické nakladatelství: Praha.
- Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Šedo, Jakub: 2011. *Politické systémy*. Barrister & Principal: Brno.
- Hrbek, Ivan a kol.: 1966. *Dějiny Afriky II*. Svoboda: Praha.
- Chazan, Naomi a kol.: 1988. *Politics and Society in Contemporary Africa*. Lynne Rienner Publishers: Boulder.
- Chazan, Naomi: 1994. Engaging the state: associational life in sub-Saharan Africa. In: Migdal, Joel S. – Kohli, Atul – Shue, Vivienne (eds.): *State Power and Social Forces. Domination and Transformation in the Third World*. Cambridge University Press: Cambridge, 255-289.
- Chehabi, Houchang E. – Linz, Juan J.: 1998a. A Theory of Sultanism I. A Type of Nondemocratic Rule. In: Chehabi, Houchang E. – Linz, Juan J.: *Sultanistic Regimes*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore/London, 3-26.
- Chehabi, Houchang E. – Linz, Juan J.: 1998b. A Theory of Sultanism II. Genesis and Demise of Sultanistic Regimes. In: Chehabi, Houchang E. – Linz, Juan J.: *Sultanistic Regimes*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore/London, 27-48.
- Jackson, Robert H. – Rosberg, Carl G.: 1998. Personal Rule: Theory and Practice in Africa. In: Lewis, Peter (ed.): *Africa. Dilemmas of Development and Change*. Westview Press: Boulder, 17-43.
- Ilife, John: 2001. *Afrika a Afričané. Dějiny kontinentu*. Vyšehrad: Praha.

- Kalck, Pierre: 1971. *La République Centrafricaine*. Institut International D'administration Publique: Paris.
- Klíma, Jan: 2012. *Dějiny Afriky. Vývoj kontinentu, regionů a států*. Nakladatelství Lidové noviny: Praha.
- Kopeček, Vicenc: 2012. *Jižní Kavkaz mezi demokracií a autoritarismem*. European Science and Art Publishing: Praha.
- Křížová, Markéta: 2009. *Haiti. Stručná historie států*. Libri: Praha.
- Kubát, Michal: 2004a. Politické režimy – formy vlády. In: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk: Plzeň, 197-215.
- Kubát, Michal: 2004b. Autoritativní a totalitní politické systémy. In: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk: Plzeň, 362-377.
- Law, Diane: 2011. *Idi Amin and Emperor Bokassa I*. Constable & Robinson: London.
- Linz, Juan J. – Stepan, Alfred: 1996. *Problem of Democratic Transition and Consolidation*. The John Hopkins University Press: Baltimore and London.
- Linz, Juan J.: 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner Publishers: London.
- Linz, Juan J. – Stepan, Alfred: 2004. Modern Nondemocratic Regimes. In: O'Neil, Patrick – Rogowski, Roland (eds.): *Essential Readings in Comparative Politics*. WW Norton: New York, 154-165.
- Loužek, Marek: 2005. *Max Weber – život a dílo. Weberovské interpretace*. Karolinum: Praha.
- McIntosh, Donald: 1977. The Objective Bases of Max Weber's Ideal Types. *History and Theory*. 3/1977, 265-279.
- Meredith, Martin: 2011. *The State of Africa. A History of the Continent since Independence*. Simon & Schuster: London.
- Novák, Miroslav: 2007. *Mezi demokracií a totalitarismem. Aronova politická sociologie industriálních společností 20. století*. Mezinárodní politologický ústav MU: Brno.
- Nugent, Paul: 2012. *Africa since Independence. Second Edition*. Palgrave Macmillan. New York.
- O'Toole, Thomas: 1997. The Central African Republic: political reform and social malaise. In: Clark, John F. – Gardinier, David E. (eds): *Political reform in Francophone Africa*. Westview Press: Boulder and Oxford.
- Pakenham, Thomas: 1991. *The Scramble for Africa. 1876-1912*. Abacus: London.
- Pals, Daniel L.: 2015. *Osm teorií náboženství*. ExOriente a FF UK: Praha.

- Péan, Pierre: 1977. *Bokassa ler*. Editions Alain Moreau: Paris.
- Perlmutter, Amos: 1981. *Modern Authoritarianism. A Comparative Institutional Analysis*. Yale University Press: New Haven.
- Reid, Richard J.: 2011. *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost*. Grada: Praha.
- Roth, Guenther: 1968. Personal Rulership, Partimonialism, and Empire-Building in the New States. *World Politics*. 2/1968, 194-206.
- Říchová, Blanka: 2000. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Portál: Praha.
- Sartori, Giovanni: 1993. *Teória demokracie*. Archa: Bratislava.
- Saulnier, Pierre: 1998. *Le Centrafrique – Entre mythe et réalité*. L'Harmattan: Paris.
- Snyder, Richard: 1998. Paths out of Sultanistic Regimes. In: Chehabi, Houchang E. – Linz, Juan J.: *Sultanistic Regimes*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore/London, 49-81.
- Syllaba, Theodor: 2005. *Dějiny politických filozofií (Politické filozofie od antiky do konce 20. století)*. Gaudeamus: Hradec Králové.
- Šejvl, Michal: 2014. *Idea právního státu v dějinách filozofie*. PF ZČU: Plzeň.
- Thomson, Alex: 2004. *An Introduction to African Politics*. Routledge: Oxon.
- Titley, Brian: 2002. *Dark Age: The political Odyssey of Emperor Bokassa*. McGill-Queen's Press: Montreal.
- Valeš, Lukáš: 2007. *Dějiny politických teorií*. Aleš Čeněk: Plzeň.
- Weber, Max: 1978. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California: Berkeley.
- Weber, Max: 1997. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Mladá Fronta: Praha.
- Weber, Max: 2009. *Metodologie, sociologie a politika*. OIKOYMENH: Praha.
- Weger, Klára: 2007. Koncept failed states jako ospravedlnění nové formy intervencionismu? Případová studie Demokratické republiky Kongo v letech 1997-2005. In: Waisová, Šárka a kol.: *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*. Aleš Čeněk: Plzeň, 235-258.
- Záhořík, Jan: 2012. *Ohniska napětí v postkoloniální Africe*. Karolinum: Praha.

Elektronické zdroje

BBC, 2010. *The former president of the Central African Republic, Jeam-Bedel Bokassa, has been formally rehabilitated by presidential decree.* Dostupné na: <http://www.bbc.com/news/world-africa-11890278>, ověřeno k 6.6.2015.

Niewadowski, Didier, 2014. *La République centrafricaine: le naufrage d'un Etat, l'agonie d'une Nation.* Dostupné na: http://rue89.nouvelobs.com/sites/news/files/assets/document/2014/01/la_republique_centrafricaine.pdf, ověřeno k 12.6.2015.

Rapport Afrique de Crisis Group, 2007. *République Centrafricaine: anatomie d'un état fantôme.* International Crisis Group. Dostupné na: <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/africa/central-africa/central-africanrepublic/French%20translations/Central%20African%20Republic%20Anatomy%20of%20a%20Phantom%20State%20French.pdf>, ověřeno k 12.6.2015.

9. Resumé (v anglickém jazyce)

Nondemocratic forms of government represent for decades a very interesting topic on research field of political science. Till now we can find a lot of forms and examples of nondemocratic political regimes worldwide - especially in Africa there is a long tradition of nondemocratic rule. In this thesis we focus on one example of african nondemocratic regime - Bokassa's personal dictatorship in the Central African Republic (from 1977 till 1979 the Central African Empire).

The aim of this thesis is to answer the research question whether Jean Bedel Bokassa's regime in the Central African Republic between 1966 and 1979 was a case of sultanism. In the theoretical part of the thesis Max Weber's concept of sultanism as an extreme case of patrimonialism was introduced. Afterwards we focused on concept of modern sultanistic regime defined by Juan José Linz. Linz defined sultanism as a nondemocratic political regime with highly personalistic and arbitrary rule. There are no rational-legal constraints on sultan's power due to low institutionalization and no rule of law. The regime lacks a guiding ideology – in fact the ideology is substituted by ruler's personal cult. There are no clear limits of ruler's power – typical is a fusion of public and private sector and hence the ruler uses public budget as his own. Ruler's staff comes from his own family – nepotism and corruption are omnipresent. Staff's position derives from their purely personal submission to the ruler. Compliance to the ruler is based on intense fear and personal rewards. Typical are strong dynastic tendencies and low level of manipulative mobilization.

Based on definition of sultanistic regime ideal type (in a weberian sense) we selected eight characteristic features of such a regime – personal rule, fusion of public and private, arbitrary exercise of political power, unembedded ideology, personal cult, dynastic tendencies, nepotism and corruption and occasional manipulative mobilization which were later analyzed in the context of Bocassa's regime.

In the analytical part of thesis we in detail analyzed, examined and evaluated Bocassa's regime from the theory of sultanism point of view. All the above listed characteristic features of sultanism were analyzed and monitored and then these features were quantitatively evaluated. Quantitative evaluation of the features of sultanism during Bokassa's reign provided a clear answer to the question if it is possible to classify

Bokassa's nondemocratic regime as a form of political sultanism. Thanks to our research we proved that Bokassa's regime really meets criteria of sultanism as per Linz's definition. Our hypothesis was confirmed.